

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 6, December 2021

www.historystudies.net

OSMANLI DEVLETİ'NDE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERİN OSMANLI HUKUKU BAĞLAMINDA ANALİZİ (XVIII. YÜZYIL AYINTAB ÖRNEĞİ)

*Analysis Of The Problems Encountered By The Children In Need Of Protection In
The Ottoman State In Terms Of Ottoman Law (Case Of 18th Century Ayıntab)*

Doktora Öğrencisi Mine Kartal

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Minekartal-21@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3870-0518

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Volkan Karaboğa

Süleyman Demirel Üniversitesi

vlkn.krb.32@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9184-3550

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 19.09.2021

Kabul Tarihi-Accepted Date : 09.12.2021

DOI Number : 10.9737/hist.2021.1063

Atıf – Citation:

Mine Kartal, Durmuş Volkan Karaboğa, "Osmanlı Devleti'nde Korunmaya Muhtaç Çocukların Karşılaştıkları Problemlerin Osmanlı Hukuku Bağlamında Analizi (XVIII. Yüzyıl Ayıntab Örneği)", *History Studies*, 13/6, Aralık 2021, s. 1853-1877.

**OSMANLI DEVLETİNDE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARIN
KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERİN OSMANLI HUKUKU
BAĞLAMINDA ANALİZİ (XVIII. YÜZYIL AYINTAB ÖRNEĞİ)**

Analysis Of The Problems Encountered By The Children In Need Of Protection In The Ottoman State
In Terms Of Ottoman Law (Case Of 18th Century Ayıntab)

Doktora Öğrencisi Mine Kartal

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Volkan Karaboğa

Öz

Çocuk, bir toplumun geleceğini inşa eden en temel öğedir. Çocukların aile içerisinde her açıdan mükemmel yetişmesi toplumun refahı için zaruret arz etmektedir. Bu bağlamda aile, çocuğun sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirme noktasında ciddi bir öneme sahiptir. Her ne kadar çocukların aile ortamının verdiği öz güvenle maddi ve manevi ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılanarak yetişkin bir fert olma sürecini tamamlaması, aslında istenilen bir durum olsa da aile içerisinde gelişen bazı olumsuz olaylar, çocuğun ileriki yaşamını da derinden etkileyebilecek tarzda cereyan edebilmektedir. Tarih boyunca tüm toplumlarda bunun örneklerini görmek mümkündür. Bu cümleden olarak, Osmanlı toplum hayatında da, eşlerden birinin vefatı, evi terk etmesi veya eşlerin boşanması gibi sebeplerden ötürü birçok çocuk anne ya da babayla yaşamak zorunda kaldığı gibi her iki ebeveynin vefatı, ebeveynler tarafından sokağa terk edilme ya da çeşitli sebeplerle evlatlık olarak verilme gibi nedenlerden dolayı da çocuk hem annesinden hem de babasından mahrum bir şekilde yaşamını sürdürebilme gibi bir acı gerçekle erken yaşlarda karşı karşıya kalabilmekte idi. Nitekim böyle bir durum karşısında Devlet-i Âliyye, çeşitli nedenlerle öz ebeveynlerinden mahrum bir şekilde yetişmek zorunda kalan çocukların haklarını yasalarla güvence altına alma yoluna gitmiş ve onlara İslam hukukuna uygun bir şekilde nafaka, vasi, vasi nazırı tayini, hıdâne, vakıf gibi izlediği sosyal politikalarla talihsiz çocukları koruma altına alarak maddi ve manevi açıdan desteklemiştir. Bu kapsamda konumuzla ilgili olarak 18.

Abstract

A child is the most fundamental element constructing the future of a society. Raising children perfectly in any aspect within family is important for the public welfare. In this respect, a family has considerable significance in relation to maintain a child's life as a social existence. Although completing the period of becoming an individual by fulfilling the material and moral needs with the self-confidence provided thanks to family environment is in fact a desired situation, some negative events thriving within the family may take place in a manner that might deeply affect a child's future. It is possible to see the examples of these events in all societies throughout history. Hence, because of the facts such as the death of one of the spouses, one's abandonment of home or divorce of partners, too many children not only had to live with a single parent but because of the facts such as the death of both parents, abandonment of children in the street by the parents or giving them up for adoption with various reasons are seen in the Ottoman community life and children had to expose a bitter truth in early ages such as losing both of their parents. Thus, in the face of such a situation, Devlet-i Aliyye (The State) sought to secure the rights of children who had to be raised without their biological parents because of various reasons and supported the unfortunate children materially and morally by securing them in line with Islamic law with social

yüzyıl Ayıntab mahkeme kayıtlarına sirayet eden olayların tetkiki neticesinde kimsesiz, ailesi dağılmış, üvey ve evlatlık çocukların hukuki durumları, hangi sebeplerle çocukların annesiz veya babasız kaldığı, çocukluk döneminde aile yoksunluğu problemiyle karşılaşan çocukların yetiştirilmesi noktasında Osmanlı uygulamalarının neler olduğu gibi konular, ilgili mahkeme kayıtlarına yansıyan veriler nispetinde ortaya konulmaya çalışılmış ve Osmanlı'nın talihsiz çocukları Gaziantep örneğiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Ayıntab, Aile ve Toplum, Talihsiz Çocuklar.

policies pursued such as alimony, trustee, appointment of trustee chamberlain, hidane (a right acknowledged to children about raising them) and a foundation. In this context, regarding our subject, as a result of addressing the cases found in the 18th century Ayıntab court records, subjects such as the legal status of orphans, children with separated family, stepchildren and adopted children, the fact that why the children were left without a mother or a father, practices in the Ottoman state in terms of raising children exposed to such cases during childhood period have been tried to be discussed based on the data reflected in the relevant court records and the unfortunate children of Ottoman have been evaluated with the case of Gaziantep.

Keywords: Ottoman Law, Ayıntab, Family and Society, Unfortunate Children.

Giriş

İslam hukukunda doğumla başlayıp ergenlik çağına kadar devam eden süreci yaşayan kimse “çocuk” diye tarif edilmiştir.¹ Çeşitli kaynaklarda ise çocuk kavramı ile ilgili olarak biyolojik açıdan olgunlaşmamış küçük yurttaş², yaş küçüklüğü dolayısıyla fiil ehliyetine sahip olmayan insan gibi tanımlamalar yapılmıştır.³ Kur'an-ı Kerim'de de tıfl⁴ ve sabi⁵ kelimeleri çocuk anlamında kullanılmıştır. Osmanlı mahkeme kayıtlarındaki çeşitli belgelerde çocuklar için *bin*, *bint*, *sagir*, *sagire* kelimelerinin kullanıldığı bilinmektedir.⁶ Günümüzde ise genel olarak yetişkin olmamayı ifade eden bebeklikten on sekiz yaşına kadarki süreç çocukluk dönemi olarak ifade edilmektedir.⁷ Nitekim çocukluk kavramına yönelik çok sayıda tanımın yapıldığını görmek mümkündür; ancak çocuk ile ilgili genel tanımlama yapılırken, yaş ve ergenlik gibi ölçütlerin temel alınması ise genel bir özellik olarak görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde çocukluk döneminin ne kadar sürdüğü konusu ve yetişkinler ile çocuklar arasındaki farklar, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir.⁸ İslam hukukunda doğumdan temyiz çağına kadar olan sürece gayr-ı mümeyyiz çocukluk dönemi⁹, temyiz çağından bulûğa kadar olan döneme ise mümeyyiz çocukluk dönemi denilmiştir. Bu dönem, çocuğun iyi ile kötüyü kâr ile zararını ayırmasına göre belirlenmiştir. Genellikle temyiz yaşı olarak da yedi yaş kabul edilmiştir.¹⁰

¹ Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.8, TDVY, İstanbul 1993, s.361-362.

² Atalay Yörükoğlu, *Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul 2007, s.13.

³ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, Kayihan Yayınları, İstanbul 1990, s.27.

⁴ Kur'an: Nur 31,59; Hac 5; Gâfir 67.

⁵ Kur'an: Meryem 12,29.

⁶ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), GSS (Gaziantep Şeriyye Sicilleri), Defter no 75, s.196-b1; BOA, GSS 78, 79-b1; BOA, GSS 93, 197-b3; BOA, GSS 103, 168-b2; BOA, GSS 87, 152- b1.

⁷ Sevinç Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, *Sosyoloji Dergisi, (Armağan Sayısı)*, 2016, s.2.

⁸ Bob Franklin, *Çocuk Hakları*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s.22.

⁹ Bu devrede çocuğun (sagîrin) tam vücut ehliyeti (insanın lehine veya aleyhine meşru hakların sabit olabilmesi için gereken ehliyet) vardır, ancak edâ ehliyeti hiç yoktur. Dinen mükellef olmadığı gibi, cezâi ehliyeti de yoktur. Çocuk mirasçı, vasiyet ve vakıf lehdarı olabilir. Kendisine yapılan hibe, hediye ve sadakayı veli veya vasisi onun namına kabzeder. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s.402-403.

¹⁰ Aydın, *Agm*, s.361-362.

Orta Asya Türk toplumlarında çocuk haklarının güvence altına alındığına dair ilk verilere¹¹ kanun anlamına gelen töre¹² hükümlerinde rastlamaktayız. Oğuz Türklerinin yaşayışlarını anlatan Dede Korkut hikâyelerinin daha giriş kısmında “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez.” sözleriyle bir çocuğun anne ve baba gözetiminde yetişmesinin önemine vurgu yapılmaktadır.¹³ Kınalı-zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî* isimli eserinde karı-kocanın nikâhla bir araya gelmesindeki asıl amacın çocuk yetiştirmek olduğunu söyleyerek ailenin oluşumunda birincil sebep olarak çocuğu göstermiştir.¹⁴ Çocuk denince her zaman akla ilk gelenlerden biri insan soyunun sürdürülmesi konusudur. Bu bağlamda aile kurumunun oluşturulmasındaki öncelikli amaçlardan biri neslin devamını sağlamaktır.¹⁵ Aile içinde çocuk, bir taraftan toplumsal normlar olarak kabul edebileceğimiz örf, adet, gelenek, gibi sosyal kuralların tesiri altında gelişimini sürdürürken diğer taraftan anne-baba ve varsa kardeşleri arasında karşılıklı gerçekleşen aile içi sosyal münasebetlerden de etkilenmek suretiyle birey kimliği kazanma sürecinde ciddi bir aşama kaydetmektedir. Anne ve baba arasındaki uyumlu münasebet çocukta iyi gelişmiş bir şahsiyetin oluşmasında önemli bir faktördür. Ebeveyn arasındaki çatışma ise, çocuğun kişiliğinde olası muhalefet karmaşasının oluşmasında etkin bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla sağlıklı bir şahsiyetin gelişimi, iyi ve toplumca kabul edilmiş anne-baba modeline sahip olmaya dayandırılmıştır.¹⁶ Çocuğun şahsiyetinin gelişmesinde aile ve aile çevresinin rolü büyüktür. Bu bağlamda İslam hukukunda çocuğun bakımı, terbiyesi, yaşı geldiğinde evlendirilmesi, evlilik devam ettiği müddetçe anne ve babanın ortaklaşa yürüttükleri hak ve sorumluluklar içerisinde yer alır. İslam hukuku bu hak ve sorumlulukları, *hidâne*¹⁷ ve *velâyet*¹⁸ olarak iki ayrı kurum şeklinde bölüştürmüştür.¹⁹

Bilimsel çalışmalarda, çocuğu tehdit eden bir unsurun olmaması kaydıyla çocuk açısından en uygun ortamın biyolojik ailesinin yanı olduğu sonucuna varılmıştır.²⁰ Bu cümleden olarak çocuğun ancak böyle bir ortamda tam anlamıyla aile terbiyesi olarak yetişebileceği düşünülebilir. Aynı zamanda İslam eğitimcilerinin çocuk eğitiminin doğuyla birlikte, hatta daha önceden

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayınları, Ankara 1979. s.167.

¹² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2019, s.237.

¹³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara 1964, s.1.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Öztürk, *Kınalı-zâde Ali Çelebi’de Aile*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.97-98.

¹⁵ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 281.

¹⁶ Nephân Atav, “Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri”, *AÜSBF Dergisi*, C.10, S.4, 1955, s. 139-141.

¹⁷ Hidâne, küçük çocukların, ayrıca küçük olmasa bile akıl hastaları ve sakatların himayesi, maişetlerinin tedariki ve terbiyesi demektir. Çocukların nafakası babasına ait olduğu gibi, çocuğun terbiyesi de öncelikle babanın mükellefiyetindedir. Hidâne ile mükellef olan veliye hidâne velisi denir. Hidâne velisinin çocuğu koruyup gözetmesi, ona okuma-yazma öğretmesi, dinini telkin etmesi, âdâb-ı muâşeret göstermesi, mektebe ve sanata vermesi vecibedir. Bunun için çocukla aynı dinden olması gerekir. Babası olmayan çocuğun hidâne velisi annesidir. Karı ve kocanın ayrılığında hidâne, yani çocuğu yetiştirmek, başkası ile evli olmayan annenin hakkıdır. Anne yoksa veya başkasıyla evli ise, çocuk anneanneye, sonra babaanneye verilir. Bundan sonra kız kardeşe sonra teyzeye verilir. Çocuk kimde olursa olsun nafakasını babası verir. Bkz. İkinci, *Age*, s.461.

¹⁸ Sözlükte “yakın olmak, yakınlık” anlamındaki *vely* kökünden türeyen velâyet “sevmek; yönelmek, yardım etmek; bir işin sorumluluğu kendi üstünde olmak” manalarına gelir. Esas itibarıyla acziyetten kaynaklanan ehliyet noksanlığını telafi etmek için meşru kılındığından velâyetin ehliyetle bağlantısını daima göz önünde tutmak gerekir. Kişinin şer’an muteber sayılacak şekilde tasarruflarda bulunmaya elverişli olması anlamına gelen ve bu yönüyle “fîl ehliyeti” şeklinde de adlandırılan edâ ehliyeti, akıl ve temyiz gücüne dayanır. Bu bakımdan aklın henüz kemale ermediği küçüklük, akıl zayıflığı ve akıl hastalığı gibi durumlar, aynı zamanda bu durumda olanlar üzerindeki velâyetin sabit olmasının da gerekçesini teşkil eder. İslam hukukunda hür bir kimse üzerinde velâyet söz konusu değilse de acziyet sebebiyle küçükler üzerinde velâyet söz konusudur. Bu noktadan bakıldığında bu velâyetin yegâne sebebinin küçüklük olduğu ve gözetim ve himaye amacı taşıdığı söylenebilir. Bkz. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, TDVY, İstanbul 2013, s.15-16.

¹⁹ Aydın, *Agm*, s.361.

²⁰ Abdulkadir Kaya, “Niçin Koruyucu Aile Olmak Gerekir” *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi Koruyucu Aile Olmak*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2014, s.183-189.

başlaması gerektiği konusunda görüş birliği içinde oldukları bilinmektedir. Çocuk eğitime erken dönemde başlanması gerektiği fikrinin sebebi ise çocuk büyüdükten sonra yanlış davranışların değiştirilmesinin imkânsız hale gelebileceği düşüncesidir.²¹ Refah seviyesini yükseltmek isteyen tüm toplumlar, çocukların her açıdan uyumlu bir gelişim süreci geçirmeleri için gerekli tüm şartları sağlayıp problemleri durumlara karşı ise birtakım önlemler almaları gerekmektedir.²² Çünkü çocuklar, her çağda ve her toplumda hassas ve savunmasız yapılarıyla korunmaya muhtaç bireyler olmuşlardır. Normal şartlarda çocuğun bu korunma ihtiyacını öncelikli olarak biyolojik ailesi karşılar; fakat oldukça zor şartlar altında yetişmek zorunda kalan çocukların da var olduğu gerçeği yadsınamaz bir durumdur. Bu tür çocuklar, daha doğmadan ya da henüz çok küçük yaşta çeşitli sebeplerle öz aile sıcaklığından mahrum bir şekilde yetişmek zorunda kalmışlardır. Şüphesiz, onların yetiştirilmesi ve korunması konusu, öz ebeveyn ortamında yetişen çocuklara kıyasla daha fazla hassasiyet arz etmektedir. Dolayısıyla, çocukluk çağı ve yetişme ortamı çocuğun tüm hayatına etki edebileceğinden bu dönemin problemsiz ya da en az sarsıntı ile geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, öz aile sıcaklığından mahrum kalan çocukların haklarını güvence altına alma noktasında, Osmanlı Devleti'nin İslam hukuku kaidelerine uygun bir şekilde yürüttüğü nafaka, vasi, vasi nazırı, hıdâne, vakıf gibi sosyal müessese ve maddi-manevi uygulamalar sayesinde ailesinden ayrı bir şekilde yetişmek zorunda kalan talihsiz çocuklara sahip çıkıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde vakıf²³ ve imaretler²⁴ aracılığıyla da yardıma muhtaç çocuklara el uzatılmıştır.²⁵ Allah'ın rızasını kazanmak ve halkın herhangi bir ihtiyacını karşılamak gayesiyle kurulan vakıflar²⁶ incelendiğinde Osmanlı padişahlarının kurduğu vakıfların vakfiyelerinde yetim çocukların eğitimi ve şahsi giderleri için maddi yardımların yapıldığı sonucuna varılmaktadır.²⁷ Böylece kimsesiz çocukların topluma kazandırılması bakımından vakıfların ciddi bir rol üstlendiği ifade edilebilir.²⁸

1.Boşanma Sonrası Çocuklar

İslam hukukunda boşanma, evlilik hayatına son vermek için nikâh akdini ortadan kaldırma durumudur.²⁹ Osmanlı toplumunda aile birliğinin korunması açısından evlilikte devamlılık esastır. Ancak aile içindeki düzen bozulunca hem karı-koca, hem çocuk, hem de devlet için aile kurumu faydalı olma vasfını kaybeder. Aile içindeki uyumu sürdürmek imkânsız hale gelince de nikâh akdinin çeşitli yollarla sona erdirilmesi cihetine gidilmiştir.³⁰ Kur'an-ı Kerim'de de bu durum açıkça belirtilerek evlilikte yaşanan anlaşmazlıklar çözülemeyecek aşamaya geldiğinde

²¹ Hayati Hökelekli, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.8, TDVY, İstanbul 1993, s.357.

²² Celal Erbay, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.225.

²³ Vakıf, kısaca kişilerin kendilerine ait menkul veya gayrimenkul mallarını veyahut nakit paralarını cemiyetin yararına bağışlamaları olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, 13. Baskı, Isparta 2019, s.244. Ayrıca bkz. Mehmet Ali Ünal, "Vakıf", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.711; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, TDVY, İstanbul 2012, ss.479-486. Osmanlı Devleti'nde vakıflar ve vakıfların sosyal, kültürel ve ekonomik hayattaki yeri ve önemi hakkında bkz. Behset Karaca, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Burdur 2014, s.44-56; Faruk Söylemez, "Riştanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, S.40/2013, ss.87-98.

²⁴ İmarat; medrese talebelerine, fakirlere, gariplere ve her isteyene bedava yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş aş evleri. Bkz. Mehmet Ali Ünal, "İmarat", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.347.

²⁵ Abdullah Bay, "Osmanlı Toplumunda Koruyucu Aile Uygulaması", *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi Koruyucu Aile Olmak*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, 67-87.

²⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2014, s.33.

²⁷ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı'da Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *AÜİFD*, XLVIII, 2007, S.1, s.16

²⁸ Mehmet İpşirli, "Avarız Vakfı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, TDVY, İstanbul 1991, s.109.

²⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Tercüme Komisyon), Cilt IX, Risale Yayınları, İstanbul 1994, s.27

³⁰ Şakir Berki, "Boşanma ve Ayrılık", *AÜHFD*, C.32, S.1-4/1975, s.136.

belli usullere göre evlilik bağı sona erdirilebilmektedir.³¹ Karı-kocanın evliliğini sona erdirmesi neticesinde, eşler birtakım maddi ve manevi sıkıntılar içerisinde girerken çiftin çocukları da bu durumdan en az onlar kadar etkilenmekte hatta birtakım psiko-sosyal problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Boşanma sonrası çocuğun annesinde mi yoksa babasında mı kalacağı, nafakasını kimin temin edeceği gibi konular çocuk için son derece büyük önem arz etmekte idi.³² Bu mevzu, İslam hukukunun belirlediği esaslara göre şekillenmiştir. İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi durumunda küçüğün velayeti babaya, hıdânesi ise anneye verilmektedir.³³ Çocuğun bakım ve terbiyesinin verildiği kişi hâdine olarak ifade edilmektedir. Anne ve babası ayrılan çocuğun bakım ve terbiyesi konusunda öncelik anneye verilmiştir.³⁴ Çeşitli nedenlerle çocuğun annesinin bu sorumluluğu üstlenemediği durumlarda ise bu görev annenin kadın akrabalarına geçmektedir. Genel olarak erkek çocuk 7-9, kız çocuk 9-11 yaşına kadar hâdine sahibi kişinin bakımı ve gözetimi altında kalmakta, bundan sonraki dönemde ise velisinin yanında yaşamını sürdürmektedir.³⁵ Ayrılan eşlerden kadının ve çocuğunun şahsi giderlerinin karşılanması konusunda nafaka büyük önem arz etmekte idi. Gerek muhalaa³⁶ usulü gerekse talâk³⁷ ile boşanan kadınlar, kendi yanlarında bulunan çocuklarının bakımı için mahkemeye başvurarak babalarından nafaka talebinde bulunurlardı. Nafaka, sözlükte insan yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyulan para vb. maddi değerler demektir.³⁸ İslâm hukukuna göre erkek, hanımının ve hanımından doğan çocukların nafakasını temin etmekle yükümlüdür.³⁹ Kur'an-ı Kerim'de de çocuğun nafakasının babaya ait olduğu açıkça belirtilmiştir.⁴⁰ Erkek çocuğun yaşlıları çalışıp kazanmaya başlayınca kadar nafakaları babaya aittir. Kız çocuğu evleninceye kadar nafakası babaya, evlendikten sonra ise kocasına ait olmaktadır.⁴¹ Nafaka konusunda erkeğin ihmalkâr davranması durumunda hanımı mahkemeye başvurabilmekte ve böylece kadın mahkeme yoluyla kendisi ve varsa çocukları için kocasından nafaka talep edebilmekte idi.⁴²

Osmanlı mahkeme kayıtlarında boşanma sonrası çocuklar için çok sayıda nafaka taleplerinin mevcut olduğu bilinmektedir. Mesela; Ayıntab'ın Şarkıyan mahallesinden Seyyid Mehmed kızı Fatma, kendisini boşayan kocası Molla Ömer oğlu Seyyid İbrahim'den olan bir yaşındaki çocuğu Ahmed için nafaka talebinde bulunması üzerine mahkeme Fatma'ya çocuğu için günlük beş akçe nafaka verilmesine karar vermiştir.⁴³ Yine Ayıntab'ın Monla Ahmed Camii mahallesinden Meryem binti Musa, mahkemede kocası Hüseyin bin Veli'nin kendisini boşadığını belirterek,

³¹ Kur'an: Bakara 227, 229, 230, 232, 236, 237, 241, Talâk 1.

³² Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya 1988, s.112.

³³ Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, TDVY, İstanbul 1998, s.467.

³⁴ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012, s.54.

³⁵ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2019, s.294-295.

³⁶ Muhâlaa (hul'), zevcesinin veya başkasının kendisine mal vermesi şartı ile boşanmak demektir. Eşler arasında geçimsizlik, imtizaçsızlık meydana geldiğinde müracaat edilen bir çözüm yoludur. Kadının boşanmak istediği zaman da muhâlaaya müracaat edilir. Böylece erkek ödediği mehri geri almak suretiyle zarara uğramaktan kurtulur. Kadın da arzusuna nâil olur. Bkz. Ekinci, *Age*, s.456.

³⁷ Sözlükte "serbest kalmak/ serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek anlamındaki talâk kelimesi, fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder. İslâm hukuk literatüründe ise dar anlamıyla evlilik birliğinin koca ve belli durumlarda kadın tarafından tek yanlı irade beyanıyla sona erdirilmesini ifade eder. Fıkıh eserlerinde talâk için "belirli bir lafız ya da onun yerine geçen bir sözle hemen ya da gelecekte nikâh bağının ortadan kaldırılması ve bir sebebe bağlı olmadan kocanın nikâhı sona erdiren tasarrufu gibi tanımlar verilmektedir. Bkz. İbrahim Acar, "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.39, TDVY, İstanbul 2010, s.496-497.

³⁸ Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 32, TDVY, İstanbul 2006, s.282.

³⁹ Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Hısmılık Nafakası*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996, s.19.

⁴⁰ Kur'an: Bakara 233.

⁴¹ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, Cilt 2, Ensar Neşriyat, İstanbul 2019, s. 151.

⁴² Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Cilt 1, Nesil Yayınları, İstanbul 1986, s.346-347.

⁴³ BOA, GŞS 103, 168-b2; BOA, GŞS 127, 184-b2; BOA, GŞS 90, 171-b3; BOA, GŞS 82, 193-b1, BOA, GŞS 80, 74-b1, BOA, GŞS 59, 328-b1; BOA, GŞS 60, 325-b1; BOA, GŞS 81, 11-b2.

küçük oğulları Ali'nin hıdânesinde olduğunu ve nafakaya ihtiyaç duyduğunu beyan etmesi üzerine, çocuğun babası Hüseyin'in, günlük dört akçe olmak üzere çocuğa nafaka ödemesi yönünde karar kılındığı bilinmektedir.⁴⁴

Yukarıda belirtildiği gibi çiftlerin boşanması durumunda çocuğun hıdânesi her zaman annesinde değildi. Mesela Ayıntab'ın Ammu mahallesinden Emine binti Mehmed, mahkemede kızı Fatma'nın boşandığı kocası Mustafa bin Mehmed'den olan küçük kızı Hadice'nin kendi hıdânesinde olduğunu ve nafakaya ihtiyaç duyduğunu belirtmesi üzerine mahkeme tarafından günlük üç akçe takdir edilerek çocuğun babası Mustafa'dan alınmak üzere Emine'ye izin verildiği⁴⁵ görülmektedir. Nitekim bu belgede kızı boşanmış bir kadın, torununun kendi himayesi altında olduğunu belirterek küçük çocuk için mahkemeden nafaka talep etmiştir. Kadının başvurusu neticesinde belirlenen günlük nafaka miktarı, çocuğun babası üzerine borç olarak kaydedilmiştir.

Muhalaa usulüyle boşanan kadınlar, mahkemeye başvurarak bakımını sağladıkları çocukları için kimi zaman nafaka talebinde bulunurken⁴⁶ kimi zaman da çocuğun babasının yükümlü olduğu birtakım mükellefiyetleri kendileri üstlenmekte idi.⁴⁷ Diğer taraftan çocuğun nafakasını, babasından talep etmeden annesinin üstlenmesi durumuna, bazı talâkla boşanma örneklerinde de rastlanılmaktadır. Örneğin, Şhreküstünden Cemile, mahkemede kendisini talakla boşayan kocası Ebubekir bin Yusuf'tan olan küçük Fatma'yı kendi malıyla beslediğini, kesinlikle nafaka talep etmediğini ve bu konuda herhangi bir davasının olmayacağını mahkemeye kaydettirmiştir.⁴⁸

Özellikle muhalaalı boşanma vakalarında çocuğun annesi, küçük çocuğun bakımını kendi malından belli bir süreye kadar üstlenebiliyordu. Örneğin, Ayıntab'ın Musulluzade mahallesinden Fatma binti Mahmud isimli kadın, kocası el-hac Mehmed bin Abdullah'taki mehr-i müeccelini aldığı, nafaka iddet ve meunet süknasını istemediğini ve küçük kızları Ayişe'yi dokuz yaşına değin kendi malından geçindirmek üzere kocası el-hac Mehmed ile muhalaalı boşandıklarını⁴⁹ mahkemeye kaydettirmiştir. Bu belgede görüldüğü üzere anne küçük kızının bakımını dokuz yaşına kadar kendisi üstlenmiştir. Ancak çocuğu evlendirme gibi doğrudan çocuğun şahsını ilgilendiren kararlarda ve mal varlığının korunmasına yönelik konularda yetki sahibi olan yine çocuğun velisi yani babasıdır. Fakat babası şayet sağ değilse söz konusu yetki, dedeye daha sonra ise miras hukukundaki sıraya göre çocuğun asabe akrabalarına geçmektedir.⁵⁰ Başka bir belgede ise muhalaalı ile kocasından ayrılan kadının, mehir ve diğer haklarından vazgeçtiğine, yedi yaşına kadar iki kızının birden bakımını ve nafaka masraflarını üstlendiğine⁵¹ dair kayda rastlamaktayız.

Herhangi bir nafaka talep etmeden karşılıksız boşanan çiftlerin küçük çocuklarının bakımını, yakın akrabalarının üstlendiği de görülmektedir. Örneğin, Ayıntab'ın Kürkciyan mahallesinden Fatma binti Yakub, mahkemede boşandığı kocası Mehmed bin Zeynel'den olma küçük kızları

⁴⁴ BOA, GŞS 53, 253-b2; BOA, GŞS 55, 69-b2; BOA, GŞS 59, 328-b1; BOA, GŞS, 90, 75-b2.

⁴⁵ BOA, GŞS 57, 153-b3.

⁴⁶ BOA, GŞS 78, 79-b1. Bkz. "Medine-i Ayıntab'da Ammu mahallesinde sakine Hadice binti el-hac Mehmed nam hatun meclis-i şer'i şerif-i lazımi't-tevkirde takrir-i kelim edip işbu Sadri sagir oğlum Yusuf zevc-i muhalı'ım Hasan bin Hüseyin'in firaşından hasıl ve benden mütevellid hala hier-i hıdanemde olub nafaka ve kisveye ihtiyacı olduğunu bildirmesi üzerine yevmi beş akçe farz ve takdir edilmesi.." Ayrıca bkz. BOA, GŞS 117, 20-b1; BOA, GŞS 90, 75-b2.

⁴⁷ BOA, GŞS 72, 184-b2.

⁴⁸ BOA, GŞS 114, 273-b2.

⁴⁹ BOA, GŞS 73, 21-b2; BOA, GŞS 86, 159-b2; BOA, GŞS 60, 117-b1; BOA, GŞS 69, 184-b2; BOA, GŞS 72, 184-b2; BOA, GŞS 73, 73-b1; GŞS 90, 189-b1; BOA, GŞS 80, 307-b2; BOA, GŞS 82, 277-b1.

⁵⁰ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s.133.

⁵¹ BOA, GŞS 55, 104-b2.

Ayişe'nin kendi hıdânesinde olduğunu ifade ederek, küçük kızın halası Fatma'nın ücretsiz olarak yeğenini besleyip geçindireceğini taahhüt ettiğini mahkemeye kaydettirmiştir.⁵²

Karı-koca, aralarındaki anlaşmazlığa çözüm bulamadıklarında boşanma yoluna gidebilmekteydi; fakat bu süreçte kadının hamile olup olmaması durumu büyük önem arz etmekte idi. Şayet kadının hamile olması durumunda çocuğun bakımının nasıl gerçekleşeceği mevzuu Kur'an-ı Kerim'de: "*Kadının hamileliği süresince nafakasının verilmesi ve kadın doğum yaptıktan sonra ise çocuğu anne emzirecekse anneye, sütanne emzirecekse sütanneye verilmesi, çocuğu emzirme süresi boyunca emzirme ücretinin babası tarafından ödenmesi gerektiği*"⁵³ şeklinde açıklanmıştır.

Boşanma sonrası bir diğer önemli konu çocuğun bakım süresinin belirlenmesinde istiğna yaşıdır. Çocuğun kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan temel gereksinimlerini kendisinin yapabilmesine göre istiğna yaşı belirlenmektedir. İslam hukukçuları bu yaşı, yedi yaş olduğu görüşündedirler. Çocuğun annede kalma süresi ve babaya verilme zamanı istiğna yaşına göre belirlenmektedir.⁵⁴ Fakat çocuğun tek başına yemek yiyip, kıyafetini giyebilmesi durumunda da yaşa bakılmaksızın fiziksel olarak olgunlaştığı kanaatine varılabildiği fetva örneğinden anlaşılmaktadır.⁵⁵ Yukarıdaki sicil kaydında da görüldüğü üzere, karı koca boşandıktan sonra çocuğun yedi yaşına kadar annesinin yanında kalması ve yedi yaşına geldiğinde çocuğun babasının çocuğunu annesinden alması, istiğna yaşına uygun hareket edildiğini göstermektedir.

Çocuğun belli bir yaşa kadar anne sütü ile beslenmesi ve anne kokusuyla büyümesi, çocuk psikolojisi ve gelişimi açısından büyük öneme sahip olmasından ötürü boşanma sonrasında çocuğun annesinin yanında kalması uygun görülmüştür. İslam hukukuna göre, boşanma sonrasında çocuk annesinin yanında kalıyor olsa dahi çocuğun süt emme döneminde bulunması halinde süt masrafları ve nafakası babasına aittir.⁵⁶ Ancak kadının kocasının kendisini boşaması karşılığında kendisine vermekle yükümlü olduğu bazı hakları istemediğini ve karnında taşıdığı çocuğun doğumundan süt emzirme döneminin bitimine kadar bakımını üstlendiğini gösteren bazı muhalea türü boşanma vakaları da müşahede edilmektedir.⁵⁷

Çocuğun süt parası konusu, boşanan çiftler arasında nadir de olsa gündeme gelmekteydi. Çocuk süttten kesilmediyse süt parası çocuğun annesi tarafından mahkeme aracılığıyla babasından talep edilirdi. İslam hukukçuları çocuğun bakımı ve beslenmesi hususunda babayı sorumlu tuttuklarından dolayı emzirme süresi olarak belirlenen iki yıllık süre boyunca anne çocuğun

⁵² BOA, GŞS 60, 84-b1.

⁵³ Kur'an: Talâk 6 "Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için)kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir.", Bakara 233 "Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir."

⁵⁴ Ayşe Biçer, *Fıkıh'taki Yaşlar ve Hükümlere Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s.39.

⁵⁵ "...*Hind zevc-i mutalıklı Zeyd'den olan veled-i sağiri bi-hakki'l-hidâne imsâk üzere iken Zeyd "Veled-i mezbûryedi yaşına tekmiil edip istiğnâ hasıl olmuşdur" deyü Hind'den talep edip Hind "veled-i mezbûr ancak altı yaşındadır" deyip ihtilaf eyleseler hükm-i şeri nedir? El-cevâb: Kadı sağire nazar eder, eğer yalnız ekl ve şürb ve libâs giymeğe kâdir olup istiğnâ hasıl olduysa Zeyd'e def' eder, olmadıysa Hind'in yanında ibka eder.*" Bkz. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, Haz.: Süleyman Kaya-Betül Algin-Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan, Klasik Yayınları, İstanbul 2011, s.129,

⁵⁶ Hayreddin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, s.136.

⁵⁷ BOA, GŞS 57, 159-b1.

babasından süt ücreti talep edebilme hakkına sahiptir.⁵⁸ Nitekim Ayıntab'ın Cevizlice mahallesinden Ümmühani binti Mustafa isimli kadın kendisini boşayan kocası es-seyyid Mustafa ibn es-seyyid Mehmed'den olan küçük kızı Fatma'nın süt ücreti ile nafakaya ihtiyacı olduğunu bildirmesi üzerine, küçük Fatma için günlük sekiz akçe nafaka takdir edildiğine dair kayıt bu konu için örnek teşkil etmesinden dolayı önem arz eder.⁵⁹ Osmanlı mahkeme kaydına yansıyan bu örnekte de görüleceği üzere annenin çocuğunu emzirmesi karşılığında çocuğun babasından süt ücreti talep edebildiği anlaşılmaktadır.

Çocuğun öz annesi dışında emzirilmesi durumunda ise çocuk ve emziren kadın arasında sütannelik ilişkisi meydana gelmektedir. “Bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulması” radâ olarak ifade edilmiştir. Sütanne murdı ve murdia, süt verilen çocuk radî, sütanne tutan kişi müstardı, süt akrabalığı ise karâbetür'r-radâ şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁰ Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla çocuklar küçükken anneleri dışındaki kadınlar tarafından da emziriliyorlardı. Bu durumda çocuk, emzirildiği kadının çocuğuyla süt kardeşi oluyor ve aralarında evlenme yasağı meydana geliyordu.⁶¹ Fakat sütannelik durumu çok yaygın bir gelenek değildi. Bu durum bazı araştırmalarda Türk annelerinin anne ilgisi ve sevgisini çocuk için en besleyici şey olarak gördüklerinden çocuklarını çoğunlukla kendileri emzirmeyi tercih ettikleri fikriyle bağdaşmaktadır.⁶²

Osmanlı mahkeme kayıtlarındaki tespitlere göre boşanma, çocuk sahibi olanlar için çocuğu koruma kapsamında birtakım yükümlülükler getirmektedir. Böylece devlet boşanma sonrası çocuğun ağır hasarlar almasına mâni olmak istemektedir. Diğer taraftan çocuk sahibi olmak, eşlerin boşanmaması için caydırıcı bir unsur olmadığı gibi çocuğun çok küçük yaşta olması ya da henüz anne karnında olması da çiftlerin boşanma kararının önüne geçememektedir. Nitekim boşanma, anne ve baba ile birlikte çocuğu da derinden etkilemekte, öz ebeveynlerinin bir arada olmadığı ortamda yetişmek zorunda kalmak, çocuk psikolojisinde ciddi yıpranmalara sebep olmaktadır.

2.Ebeveynlerin Başka Biriyle Evlenmesi Durumunda Çocuklar

Ebeveynlerin boşanması ya da ebeveynlerden herhangi birinin vefatı sonrasında, öz ebeveynin başka biriyle tekrar evlilik gerçekleştirmesi, küçük çocukların hıdânesi konusunu gündeme getirmektedir. İslâm hukuku hıdâne hakkını öncelikle kadınlara vermiş olup kadınlar arasında da bu hak öncelik anneye aittir. Anneden sonra ise önce anneanne, babaanne, öz kız kardeş, ana bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, öz kız kardeş kızları, önce anadan, sonra babadan kız kardeş kızları, teyze hala şeklinde olarak öncelik anne tarafı kadınlarına hıdâne hakkının verildiği bilinmektedir.⁶³ Diğer taraftan hıdâne sorumluluğunu üstlenecek kişide hür, âkıl ve balığ, güvenilir, çocuğa bakacak güçte olma gibi vasıfların yanında söz konusu hakkı üstlenecek kadının yabancı biriyle evli olmama şartını taşıması gerekmektedir.⁶⁴

Osmanlı'da hıdâne hakkı sahibi kadın, başka biriyle evlilik yaptığı takdirde hıdâne hakkını kaybetmesi dolayısıyla çocuğun hıdânesi başka kadın akrabasına verilmekte idi. Gaziantep mahkemesine yansıyan bir örnekte; Ayıntab'ın Şarkıyan mahallesinden olup vefat eden Hicazi bin el-hac Ahmed'in kız kardeşi Hicaziye, vefat eden Hicazi'nin küçük oğlu Musa'nın annesi Hadice binti Fesih'in başka biriyle evlilik yaptığını söyleyerek hıdânedenden sakıt olduğunu beyan

⁵⁸ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.294

⁵⁹ BOA, GŞS 127, 192-b2.

⁶⁰ Osman Kaşıkçı, “Radâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, TDVY, İstanbul 2007, s.384-386.

⁶¹ BOA, GŞS 90, 205-b1; BOA, GŞS 127, 39-b1; BOA, GŞS 55, 58-b2; BOA, GŞS 58, 92-b3. Ayrıca bkz. Ekinci, *Age*, s.440.

⁶² Mehrdad Kıa, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Çev: Özgür Özol, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013, s.217.

⁶³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, C.2, s.142-143.

⁶⁴ Halil Cin-Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017, s.536.

ettikten sonra davacı Hicaziye, Küçük Musa'yı meccânen yani karşılıksız olarak kendisinin besleyip geçindireceğini bildirmiştir. Küçük çocuğun annesi Hadice de, kendi malından karşılıksız olarak besleme taahhüdünde bulunan Hicaziye'ye oğlu Musa'yı teslim ettiğini mahkemede beyan etmiştir.⁶⁵

Küçük çocukların ebeveynlerinin boşanması durumunda ya da ebeveynlerinden birinin vefatı üzerine gerçekleşen başka bir evlilik neticesinde, ebeveyninin yeni eşi, çocuk için üvey baba ya da üvey anne vasfı kazanmış olurdu. Mahkeme kayıtlarında üvey anne, analığı, babalığı gibi tabirlere rastlanmaktadır. Sicil kayıtlarında üvey anne ve babayla çocuğun ilişkisinin nasıl olduğu konusunda açık bir bilgi bulunmamasıyla birlikte miras paylaşımında üvey anne ve çocuğun karşı karşıya gelmesi ya da üvey ebeveyni tarafından küçük çocuğun malının haksız yere kullanılmasına yönelik dava örneklerinden hareketle üvey ebeveyn ve çocuk arasındaki güven ilişkisinin, öz ebeveyn ve çocuk arasındaki gibi olmadığı ihtimal dahilindedir denilebilir. İncelenen kayıtlarda üvey valde⁶⁶, üvey baba⁶⁷, analığı⁶⁸, babalığı⁶⁹ veya üvey kız⁷⁰ gibi tabirler kullanılmıştır. Bu kavramların kullanımı, çocukların öz anne ve babasından birinin vefatı veya boşanması gibi durumlardan sonra ebeveynin başka birisiyle evlilik yapması neticesinde geçerlilik kazanmaktaydı. Çocukların öz ebeveynlerini yitirmesi durumunda üvey ebeveyn küçük çocuğa vasi olarak tayin edilebilirdi.⁷¹ Ayrıca vasi tayin edilen üvey ebeveynler, üvey çocukları için nafaka talebiyle mahkemeye de başvurabilirdi.⁷² Bazen de üvey ebeveyn, çocuk büyümüş olsa bile üvey çocuğunun kaybolması durumunda ona kayyım olarak tayin edilmekte idi.⁷³

Üvey çocuk ve üvey ebeveynin mahkemede çeşitli konularda karşı karşıya geldikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Ayıntab'ın Şehreküstü sakinlerinden Halime binti İbrahim isimli kadın, üvey babası Halil'e dava açarak, altı sene önce kendisini Ahmed bin Sefer isimli kişiye nikâhlarken otuz üç kuruşluk mehrini aldığı iddia etmiştir. Davalı Halil cevabında dava konusu otuz üç kuruşla üvey kızı Halime'nin isteği üzerine sim kuşak, bir çift altın küpe, gömlek, bohça, don, uçkur, sac kaytanı, tabak, yorgan, döşek, yasdık aldığı ve bunları ona teslim ettikten sonra kendisinde üvey kızı Halime'nin bir akçesinin dahi kalmadığını söylemiştir. Halime ise üvey babasının belirttiği eşyaları aldığı fakat yirmi kuruşluk eşya alıp otuz üç kuruşa saydığını söyleyerek kendisine haksızlık yaptığını iddia etmiştir. Davalı Halil'e otuz üç kuruş harcayıp kendisinde bir şey kalmadığına dair yemin teklif edilip yemin etmesi üzerine Halime üvey babası ile çekişmeden menedilmiştir.⁷⁴ Belgeden de anlaşılacağı üzere üvey ebeveynlere karşı bir güvensizlik durumunun olduğu açıkça görülmektedir. Babanın üvey evladını evlendirirken ortaya çıkan bir diğer problem ise üvey kızını birden fazla kişiyle nikâhladığı iddiasına yöneliktir. Bu durum, nikâhlı hanımının başka bir adam tarafından da nikâhlandığı iddiasını belirten bir arzuhalin devlete bildirilmesiyle anlaşılmıştır.⁷⁵

Üvey ebeveyn ile yaşanan başka bir anlaşmazlık konusu da miras paylaşımında gündeme gelmiştir. Bu tür belgelerde kişilerin üvey oldukları için haksızlığa uğradıkları vurgulanmasa da üvey olmalarının etkisi olduğuna yönelik şüpheler mevcuttur. Ayıntab'ın Zincirli mahallesinden

⁶⁵ BOA, GŞS 60, 62-b2.

⁶⁶ BOA, GŞS 93, 197-b3.

⁶⁷ BOA, GŞS 59, 113-b4.

⁶⁸ BOA, GŞS 80, 97-b2.

⁶⁹ BOA, GŞS 73, 10-b1.

⁷⁰ BOA, GŞS 127, 2-b3.

⁷¹ BOA, GŞS 93, 197-b3. Bkz. "Medine-i Ayıntab'da Boyacı mahallesinde sakin iken bundan akdem fevt olan Bakkal el-hac Mustafa ibn Ebubekir beşenin sulbi sagir oğulları Mustafa ve Mehmed ve subıye sagire kızı Ayişe'ye üvey valdeleri el-hace Zehra ibnte es-seyyid Hüseyin nam hatunun vasi nasb". Bkz. BOA, GŞS 80, 97-b2.

⁷² BOA, GŞS 59, 113-b4; BOA, GŞS 127, 2-b3.

⁷³ BOA, GŞS 57, 17-b1.

⁷⁴ BOA, GŞS 59, 273-b2.

⁷⁵ BOA, GŞS 90, 272-b5.

Ali ibn Mehmed'in vefat etmesiyle kendisine ait mirasın nikâhlı hanımı Fatma binti el-hac Ali ile büyük oğulları Mehmed ve el-hac Emin'e ve büyük kızları Hadice ve Ayişe'ye kaldığı belirtildikten sonra Mehmed ve el-hac Emin analıkları Fatma'ya dava açmışlardır. Davada oturdukları mahallede bulunan bir ev ile bazı bağların babaları Ali'nin mülkü olduğunu, dolayısıyla varisler arasında paylaşılması gerektiğini söyleyerek konunun soruşturulmasını talep etmişlerdir. Fatma cevabında dava konusu evin vefat eden babası el-hac Ali'den kendisine kaldığını ve söz konusu bağı da kendi parasıyla satın aldığını söylemesi ve kendi mülkü olduğunu şahitlerin ifadeleriyle de doğrulaması neticesinde davacı Mehmed ve el-hac Emin davalarında haksız bulunmuştur.⁷⁶ Görüldüğü üzere, üvey evlatlar, üvey annelerinin sahip olduğu mal varlığını bile babalarından kendilerine kalan miras olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak mahkeme şahitlerin ifadesiyle üvey evladın bu iddiasını haksız bulmuştur.

Üvey ebeveyn ile çocuk arasında alım-satım işlemleri, bazen sorunsuz bir şekilde de gerçekleşebilmekteydi. Ayıntab'ın Akyol mahallesinden Hüseyin bin Mehmed isimli kişi söz konusu mahallede bulunan evi, babalığı olan el-hac Mehmed'ten seksen kuruşa satın aldığını mahkemede kayıt altına almıştır.⁷⁷ Fakat alım-satımdaki bu müspet ilişki her zaman sorunsuz devam etmiyordu. Bu cümleden olarak bazı vakalarda üvey ebeveyni tarafından haksızlığa uğradığını iddia eden üvey evlatlar mahkemeye başvuru yapabilmekte idi. Nitekim Ayıntab'ın Cevizlice mahallesinden Mehmed bin Mehmed isimli kişi Mustafa bin Arslan'a dava açarak oturduğu mahallede bulunan evin babasından kendisine miras kaldığını ancak kendisi başka diyarda iken üvey validesi Fatma'nın haksız yere söz konusu evi Mustafa bin Arslan'a sattığını iddia edip Mustafa bin Arslan'a dava açmış daha sonra ise davalı ile arabulucular sayesinde on kuruşa anlaştıklarını mahkemede belirtmiştir.⁷⁸

Bazı örneklerde ise üvey anne, üvey çocuğu tarafından haksızlığa uğradığını iddia etmiştir. Ayıntab'ın Kızılcamescid mahallesinden Rabia binti Mehmed isimli kadın, Abraham veled-i Kirkor isimli zimmiye dava açarak, aynı şehirde bulunan ve sınırları belirli bağların kendisinin mülkü olduğunu ancak Abraham'ın el koyduğunu iddia ederek konunun soruşturulup söz konusu bağlardan el çekmesini talep etmiştir. Davalı Abraham cevabında Rabia'nın vefat eden kocasında yirmi sekiz kuruşluk hakkı olduğunu ancak kocası vefat edince oğlu Ebubekir, babasının bu borcuna karşılık bahsi geçen bağı takas ettiğini belirtmesi üzerine şahitlerin ifadelerine başvurulmuştur. Söz konusu bağın davalı Rabia'nın mülkü olduğu, üvey oğlu Ramazan'ın haksız yere sattığını şahitlerin bildirmeleri üzerine dava konusu bağdan Abraham'ın el çekmesine karar verilmiştir.⁷⁹

Üvey anne ve çocuk arasındaki mevcut güvensizliğin, bazen iktisadi anlaşmazlıkları da aşarak daha ileri boyuttaki olaylara zemin hazırladığı görülmekte idi. Bu konuda Ayıntab mahkemesine yansıyan cinayet iddiası oldukça dikkat çekicidir. Ayıntab'ın Bostancı mahallesinden Mehmed bin monla Hüseyin isimli kişi, analığı Ayişe binti Abdullah isimli kişiye dava açarak, evlerinde misafir olarak kalan Barak Türkmânından Ahmed isimli kişi ile analığı Ayişe'nin anlaşarak babası monla Hüseyin'i boğduktan sonra babasının cesedini sakladıklarını iddia etmiştir. Ayrıca Ayişe'nin kendi halinde olmayıp daima yabancılarla görüşüp onlarla sû-i muaşeret üzere olduğunu belirterek konunun soruşturulmasını istemiştir. Ayişe'nin kendisine yöneltilen iddiaları inkâr etmesi üzerine davacı mezbur Mehmed'den iddiasına yönelik kanıt istendiğinde ise herhangi bir delil gösterememiştir. Bu durumda mahalle ahalisine, davalı Ayişe'nin hal ve hareketleri sorulması üzerine ahali, gerçekten Ayişe'nin kendi halinde olmadığını ve daima

⁷⁶ BOA, GŞS 93, 510-b1.

⁷⁷ BOA, GŞS 55, 148-b1.

⁷⁸ BOA, GŞS 55, 190-b1.

⁷⁹ BOA, GŞS 57, 346-b1.

yabancılar ile sù-i muaşerette bulunduğunu beyan ederek Ayişe'nin kötü davranışlarından razı olmadıklarını söylemiştir. Bunun üzerine Ayişe'nin tazirine tenbihle bulunulmuştur.⁸⁰

Hane içerisinde üvey ebeveyn ile üvey çocuk arasındaki münasebetler, bazen çocuğun cinsel istismara maruz kaldığı vakaları da beraberinde getirmekte idi. Öyle ki, üvey babanın, üvey kızına yönelik tecavüz vakası Ayıntab mahkeme kaydına şu şekilde yansımıştır: Ayıntab'ın Ulu Masara köyünden Fatma binti Ahmed; üvey babası Çertik Hasan bin Hüseyin'e dava açarak, mahkemede bulunan annesi Emine binti Süleyman'ın davalı Hasan'ın nikâhlı hanımı olduğunu ve Hasan'ın üç ay önce gece vakti zorla kendisinin birkini izale ettiğini ifade ederek bu konunun soruşturulmasını talep etmiştir. Bunun üzerine köy ahalisinden birçok kişi, mahkemede davalı üvey baba Hasan'ın kendi halinde biri olmadığını, sürekli başkalarının namusuna ve malına taarruzda bulunarak kötü ve ıslah olmaz hareketlerinin olduğunu beyan etmiştir. Davalı Hasan'ın nikâhlı hanımı Emine de, kızı Fatma'ya Hasan'ın tecavüz ettiğini haber vermesiyle mahkeme, gereğinin yapılmasına karar vermiştir.⁸¹ Bu tür tecavüz vakalarının nadir de olsa farklı sicil kayıtlarına yansdığı bilinmektedir.⁸²

3.Ebeveynin Yuvasını Terk Etmesi Durumunda Çocuklar

Osmanlı toplumunda evli bir erkeğin evini terk etme sebepleri askeri, dini, iktisâdi konularla ilişkilendirilebildiği gibi⁸³ ailelerinin vermiş olduğu kararlarla evlendirilen genç erkeklerin, sonradan istemedikleri bu evlilikten kurtulmak için de böyle bir yola başvurdukları bilinmektedir.⁸⁴ Ayıntab sicil kayıtlarında da erkeklerin hanımlarını ve çocuklarını terk edip başka bir şehre gitmeleriyle ilgili vakalara rastlamak mümkündür. Nitekim aile reisinin evini terk etmesi durumu, öncelikli olarak güvencesiz ve savunmasız olarak ortada kalan kadın ve çocuk problemini de beraberinde getirmekte idi. Erkeklerin evlerini terk etmesi halinde geride kalan çocukların bakımı için mahkemeye yapılan nafaka taleplerinden anlaşıldığı üzere terk edilen çocukların özellikle maddi problemlerle karşılaştığı görülmektedir.

Erkek, küçük çocuğunu ve hanımının nafaka ihtiyacını temin etmeden evini terk etmesi durumunda kadın mahkemeye başvurarak kendisi ve çocuğu adına nafaka talebinde bulunabilirdi. Nitekim incelenen mahkeme kayıtlarında da erkekler, nafaka bırakmadan başka bir şehre gittiği takdirde nikâhlı hanımları tarafından mahkemeye başvurulup küçük çocukları için nafaka talep etmeleri neticesinde çocuklara nafaka takdir edildiği görülmektedir. Örneğin, Ayıntab'ın Emin Baba Zaviyesinden Meryem binti Mehmed isimli kadın kocası Ahmed'in kendisi ve küçük kızı Fatma'yı nafakasız terk edip başka bir kazada kaldığını belirtmiştir. Kendisine nafaka cinsinden hiçbir şey bırakmadığına dair yemin etmesi üzerine Meryem için günlük dört akçe, Fatma için ise 2 akçe takdir edilmiş ve kendisine kocası adına borçlanmaya izin verilmiştir.⁸⁵

Sicil kayıtları incelendiğinde hemen hemen tüm terk etme vakalarında çocuklarını terk eden erkek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kadının çocuğunu terk etmesi istisnai bir durum olarak ifade edilebilir. Öyle ki, tespit edilen bir kayıtta *terk eden kişinin bazen çocuğun annesi de olabileceği görülmektedir*. Nitekim Ayıntab'ın Yahni mahallesinden Şemu binti Hızır isimli

⁸⁰ BOA, GŞS 87, 141-b3.

⁸¹ BOA, GŞS 64, 154-b1.

⁸² Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1998, s.66.

⁸³ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayıntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.104-110.

⁸⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s.116.

⁸⁵ BOA, GŞS 53, 93-b1; BOA, GŞS 58, 147-b3; BOA, GŞS 58, 101-b3; BOA, GŞS 78, 168-b1; BOA, GŞS 80, 122-b1.

nasraniyye, kardeşi Calbak'ın küçük oğlu Artin ve küçük kızı Kamanse'yi anneleri Turiz'in terk edip başka bir şehre gittiğini bildirerek küçük çocukların kendi terbiyesinde bulunduğunu ve nafakaya çok ihtiyaçları olduğunu bildirmesi ile günlük her birine altı akçe nafaka takdir edilmiştir.⁸⁶

Sebebi belli olmayan bir şekilde ortadan kaybolan aile babaları, arkalarında geçimini sürdürmekte zorlanacak bir kadın ve bir de çocuk bırakmaktaydı. Evlerini terk edip başka bir memlekete gittikten sonra kendilerinden haber alınamayan kişiler gaib⁸⁷, ortadan kaybolup hayatta olup olmadıkları hiçbir şekilde bilinmeyen kişiler ise gaybet-i munkatıa olarak nitelendirilmekteydi.⁸⁸ Söz konusu iki durumda da erkeklerin geride nafakaya muhtaç çocuklar bıraktığı bilinmektedir. Babaları başka memlekete giden çocukların nafaka ihtiyacı başvurusu çoğu zaman çocuğun annesi tarafından yapılırdı. Fakat çocuğun, annesi dışında birinin yanında kalması durumunda çocuğun bakımını üstlenen kişi tarafından da çocuk için nafaka talebinde bulunulabilirdi. Örneğin, Ayıntab'ın Cevizlice mahallesinden Fatma binti Mehmed isimli kadın, kardeşi Mehmed bin Mehmed'in başka bir memlekete gittiğini, küçük oğlu Ahmed'in ise kendi terbiyesinde olduğunu ifade edip nafaka talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme küçük Ahmet için günlük dört akçe nafaka takdir etmiştir.⁸⁹

Bununla birlikte hayatına babası olmadan devam etmek zorunda kalan çocuğun mevcut psikolojisinde, maddi sıkıntılardan kaynaklı muhtemel sarsıntıların ortaya çıkması da bir diğer problem türünü gündeme getirmekte idi. Nitekim yapılan araştırmalarda kendisine geçimini sürdürebilecek miktarda herhangi bir şey bırakılmayan ve akrabalarından da destek görmeyen çocukların anneleriyle birlikte ekonomik sıkıntılarla boğuştuğuna dikkat çekilerek bu sefalet durumunun büyük şehirlerde anne ve çocuğu dilenmeye kadar itebildiği hatta birçok çocuğun da yine maddi yetersizlikten ötürü başka ailelere evlatlık olarak verildiği belirtilmektedir.⁹⁰ İncelediğimiz sicil kayıtlarında terk etme vakaları genellikle mahkemeye yapılan nafaka başvurusu neticesinde öğrenilmektedir. Dolayısıyla terk edilen çocukların yaşadığı zorluklara yönelik bilgiler, yalnızca onların karşılaştığı maddi sıkıntılara dair verilerle sınırlı olduğundan konuyla ilgili daha detaylı bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

4.Yetim ve Öksüz Çocuklar

Fıkıhta henüz bulûğ çağına erişmemiş, babası vefat eden çocuğa yetim denilir. Çocuğun yetiştirilmesi ve haklarının korunması, nafakasının temini gibi mükellefiyetlerin babanın üzerinde olmasından dolayı yetimliğin babaya bağlandığı bilinmektedir. Annesini ya da hem annesini hem babasını kaybeden çocuk için ise daha çok öksüz tabiri kullanılır.⁹¹ Kur'an-ı Kerim'de yetim haklarını korumaya dair birçok ayet bulunmaktadır.⁹² Osmanlı Devleti'nde de bu konuya ayrı bir önem verilmiş ve bu doğrultuda yetim kalan çocukların haklarının korunması noktasında vâsilik

⁸⁶ BOA, GSS 127, 193-b2.

⁸⁷ "...Ayıntab'ın İlhan mahallesi sakinlerinden olup diyar-ı aharde gaib olan Badesar'ın sulbi sagir oğlu diğer Badesar'ın li-üm ceddese Elmas binti Yagob nam zımmi yesagir-i mezbur için nafaka ve kisve talebinde bulunması yevmi dörder akçe nafaka ve kisve farz ve takdiri.." Bkz. BOA, GSS 75, 242-b2.

⁸⁸ "...Medine-i Ayıntab'da ehli Cefa mahallesinde sakine Emetullah binti el-hac Murad nam hatun zevci Hasan bin Mehmed nam kimesne munkatı'a gaib olub beni mezburun fıraşından hasıl ve benden mütevellid Fatma nam sagireyi bil-nafaka terk edüb nafaka ve kisve behaya eşedd-i ihtiyacımız olmağla cânib-i şer'den nafaka ve kisve beha farz ve takdir olunmak matlubumdur dedikde yevmi altışar akçe nafaka ve kisve beha farz ve takdiri.." Bkz. GSS 87, s.152, b1. Ayrıca bkz. BOA, GSS 73, 148-b1; BOA, GSS 90, 165-b1.

⁸⁹ BOA, GSS 93, 184-b2; BOA, GSS 72, 147-b2.

⁹⁰ Yahya Araz, "Erken Modern Osmanlı Toplumunda Evden Ayrı Düşmek: Gidenler ve Arkada Kalanlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplumsal Cinsiyet II*, Doğu Batı Yayınları, S.64, Ankara 2013, s.163.

⁹¹ Abdüsselam Arı, "Yetim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, TDVY, İstanbul 2013, s.501.

⁹² Kur'an: Nisa 2. Bkz. "yetimlere mallarını verin, temiz piş olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahtır..". Bakara 83, 177, 215, 220, Nisa 3, 6, 8, 10, 36, 127, En'am 41, 152, Enfal 41, İsra 34, Haşr 7, İnsan 8, Fejr 17, Beled 15, Duha 6, 9, Maun 2.

müessesesi ciddi bir rol üstlenmiştir. Vâsi kelimesi sözlükte “bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse”, ve “bir yetimin veya akılcıca zayıf ve hasta olan kimsenin malını idare eden kimse”⁹³ şeklinde tarif edilmiştir. Fıkıhta vasy kökünden türeyen vesâyet; haklarını kullanma ehliyetine sahip olmayan kişinin mallarını koruma, işletme ve tasarruf etme hakkının veli veya hâkim tarafından başka bir kimseye tanınması anlamında kullanılmıştır.⁹⁴ Vasilik ile görevlendirilen kişi, çocuğun nafaka işlemlerini, baba ve annesinden kendisine kalan mal ve parayı çocuğun yararını gözeterek kullanırdı.⁹⁵

Mahkeme kayıtlarında vâsi tayinlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Vasilik ile ilgili belgelere bakıldığında vasilerin öncelikli olarak birinci dereceden aile yakınları arasından seçildiği anlaşılmaktadır. Bu yakın akrabalar içerisinde anne, baba ve babanın babası, babanın annesi, annenin babası, annenin annesi, hala, teyze, amca, dayı gelmektedir.⁹⁶ Yakın akraba dışında vasilik görevine getirilenler de şahitler huzurunda seçilmektedir. Bu kişi, bazen üvey anne⁹⁷, bazen üvey baba⁹⁸ bazen de hiçbir akrabalık ilişkisi belirtilmeyen şahıslar arasından olabilmekte idi.⁹⁹ Aynı şekilde vasilik uygulamasının Osmanlı’daki gayrimüslim tebaa çocukları için de tatbik edildiği bilinmektedir.¹⁰⁰

Ebeveyninin vefatı halinde yetim kalan çocukların mallarının idaresi ve korunması için yapılan vasi tayininin genellikle mahkeme vasıtasıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Nitekim sicil kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, çocuğun babası vefat etmiş ise öncelikli olarak annesi¹⁰¹, annesi vefat etmişse öncelikli olarak babası¹⁰² küçük çocuğa vasi tayin edilmekte idi. Hem anne hem de babasını kaybeden çocukları ise hayatta daha çetin bir yolculuk beklemekte idi. Bu durumda ise vasilik için kan bağı şartı aranmasa da öncelikli olarak çocuğun ceddeleri vasilik görevine getirilirdi.¹⁰³ Baba daha hayatta iken çocuğu için bir vasi tayin etmemişse çocuğun vasi tayini ve velayet yetkisi dedesine geçerdi. Şayet dede de vefat etmiş ise bu yetki hâkime intikal etmekte ve hâkimin görevlendirdiği kişi “vasiyyü’l-kadı” olarak bilinmekteydi. Vasinin velayet yetkisi çocuğun rüş çığına gelmesiyle sona ererdi.¹⁰⁴

Küçük çocuklar için genellikle ebeveynlerinden birinin ya da her ikisinin vefatı halinde veya ebeveynlerinin boşanması durumunda, mahkeme tarafından kendilerine vasi olarak tayin edilen

⁹³ Ferit Devellioğlu, “Vasî” *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012, s.1326.

⁹⁴ Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, TDVY, İstanbul 2013, s.66.

⁹⁵ Yahya Araz, *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000, s.52.

⁹⁶ BOA, GŞS 93, 269-b2; BOA, GŞS 59, 95-b3; BOA, GŞS 59, 96-b2; BOA, GŞS 80, 117-b2; BOA, GŞS 73, 120-b1; BOA, GŞS 117, 23-b1; BOA, GŞS 75, 117-b3; BOA, GŞS 86, 145-b1; BOA, GŞS 90, 136-b1; BOA, GŞS 93, 170-b1; BOA, GŞS 80, 115-b2; BOA, GŞS 86, 256-b1; BOA, GŞS 103, 120- b2; BOA, GŞS 90, 124-b1; BOA, GŞS 100, 120- b2.

⁹⁷ BOA, GŞS 93, 197-b3; BOA, GŞS 80, 97-b2.

⁹⁸ BOA, GŞS 103, 194-b1. Bkz. “..Ayıntab’ın Beg mahallesinde sakine iken bundan akdem vefat eden Rukiye binti Şerif’in Sadri sagir oğulları Mehmed ve Yusuf’a babalıkları Mehmed ibn Molla Ahmed nam kimesnenin vasi tayin edilmesi..”. Ayrıca bkz. BOA, GŞS 86, 253-b1.

⁹⁹ BOA, GŞS 75, 150-b1; BOA, GŞS 86, 237-b1; BOA, GŞS 59, 139-b1.

¹⁰⁰ BOA, GŞS 78, 79-b2; BOA, GŞS 93, 287-b2; BOA, GŞS 93, 528-b2; BOA, GŞS 78, 158-b2; BOA, GŞS 59, 196-b1; BOA, GŞS 81, 172-b3; BOA, GŞS 82, 241-b1.

¹⁰¹ BOA, GŞS 55, 108-b1; BOA, GŞS 56, 59-b1; BOA, GŞS 57, 12-b3; BOA, GŞS 58, 84-b1; BOA, GŞS 73, 11-b3; BOA, GŞS 93, 134-b1; BOA, GŞS 117, 176-b1; BOA, GŞS 127, 10-b2; BOA, GŞS 86, 250-b2; BOA, GŞS 75, 289-b1; BOA, GŞS 78, 79-b2; BOA, GŞS 81, 5-b2; BOA, GŞS 82, 145-b2; BOA, GŞS 86, 179-b1; BOA, GŞS 90, 81-b1; BOA, GŞS 93, 296-b2; BOA, GŞS 100, 79-b1; BOA, GŞS 59, 144-b3.

¹⁰² BOA, GŞS 55, 129-b1; BOA, GŞS 56, 116-b2; BOA, GŞS 57; 10-b3; BOA, GŞS 59, 95-b1; BOA, GŞS 127, 29-b3; BOA, GŞS 90, 60-b1; BOA, GŞS 103, 160-b2.

¹⁰³ BOA, GŞS 56, 131-b1; BOA, GŞS 73, 15-b2; BOA, GŞS 75, 170-b3; BOA, GŞS 93, 218-b2; BOA, GŞS 100, 167-b3; BOA, GŞS 127, 23-b1.

¹⁰⁴ Ali Kaya, “17. Yüzyıl Bursa Şer’iye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.17, S.1, 2008, s.102-103.

kişiler, vasiliğini yaptıkları çocukların nafaka ihtiyacı için mahkemeye başvuruyorlardı.¹⁰⁵ Gayrimüslim kesim içerisinde de ebeveyni ölen çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamak için vasi tarafından mahkemeden nafaka talebinde bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Ayrıca babası vefat eden çocuklar için üvey babaları tarafından da mahkemede nafaka talebinde bulunduğu ulaşılan bilgiler arasında yer almaktadır.¹⁰⁷

Bazı kayıtlarda çocuklara vasilik yapan yakın akrabaları, nafaka talebinde bulunurken,¹⁰⁸ bazı kayıtlarda ise ebeveynlerini kaybeden çocukların bakımını üstlenen kadın akrabaların hiçbir şekilde nafaka talebinde bulunmadıkları görülmekte idi.¹⁰⁹ Müslümanlarda görülen küçük çocuğun bakımını kendi malıyla üstlenen vasilere gayrimüslimlerde de rastlanmakta idi.¹¹⁰ Bunun yanında babası vefat eden çocuğun bakımı için çocuğuna mehrini hibe eden fedakâr anneler de mevcuttu. Örneğin, vefat eden monla Ali bin el-hac İbrahim'in nikahlı hanımı Hadice binti diğer el-hac İbrahim isimli kadın vefat eden kocasının zimmetinde olan seksen kuruşluk mehir hakkını küçük oğlu İbrahim'e şahitler huzurunda hibe etmiş ve monla Yusuf da bu duruma vesayeten şahitlikte bulunmuştur.¹¹¹

Küçük yaştaki çocuklar, kendi menfaatlerini koruma konusunda yetersiz olduğundan çocuğa ait olan malların tasarrufları vasileri tarafından yapılmaktaydı. Bu bağlamda vesâyet altında bulunan küçük çocukların nafakalarını karşılamak için çocuğa miras olarak kalan çeşitli mal ve mülkün, vasileri tarafından satıldığı mahkemeye kaydedilirdi. Bu tip satışlarda "sagirân-ı mezbûrânın zarureti nafakaları için" ibaresiyle satışın gerekçesi belirtilmiş ve "ziyade ile taleb ve râğbı olmamağla" ifadesi ile daha fazla miktar teklif edenin olmadığı dolayısıyla çocukların zarara uğratılmadıkları kayda geçirilmiştir. Bu suretle sonradan ortaya çıkabilecek problemlere karşı önlem alınmış olmaktadır. Ayıntab kadı sicillerinde, çok sayıda vasiinin mülk satışlarını mahkemeye kaydettirdiği görülmektedir.¹¹²

İslam'a göre bulûğ çağına erişen kişinin çocukluk dönemini tamamladığı belirtilir. Fakat bulûğ yaşı konusunda net bir yaş sınırı verilememektedir. Nedeni ise kişinin bünyesi ve yaşadığı coğrafi özelliklere göre bulûğ yaşının değişkenlik göstermesidir. Erkeklerde ihtilam olma, kızlarda ise hayız görme, ergenliğin göstergeleri kabul edildiğinden kişinin çocukluk dönemi sona ermiş olmaktadır. Böylece çocuk, tam eda ehliyetine sahip bir kimse olarak her türlü hukuki işlemi yapabilme hakkını elde etmektedir.¹¹³ Çocuk, reşit olana kadar vasisinin sorumluluğunda bulunmakta iken rüşd çağına gelmesiyle vasilerinin kendileri ile ilgili yaptığı işleri sorgulayabilmekteydi. Örneğin, Alineccar mahallesinden Hatice isimli kız, ergenliğe eriştiğini ve vefat eden babasından kalan mallarının vasisi tarafından işletilip kırk iki kuruştan elli üç kuruşa

¹⁰⁵ BOA, GŞS 117, 196-b2. Bkz. "...Ayıntab'ın Ammu mahallesinde sakin iken fevt olan Hacı Mehmed'in sulbi sagir oğlu Ali'ye sagir-i mezburun valdesi Emine binti Mustafa nam hatunun vasi nasb ve talebiyle yevmi beş akçe nafaka takdiri..". Ayrıca bkz. BOA, GŞS 103, 277-b2; BOA, GŞS 55, 12-b1; BOA, GŞS 75, 150-b3; BOA, GŞS 55, 133-b1; BOA, GŞS 90, 72-b1; BOA, GŞS 73, 113-b3; BOA, GŞS 75, 120-b1; BOA, GŞS 86, 192-b1; BOA, GŞS 103, 268-b3; BOA, GŞS 86, 253-b1.

¹⁰⁶ BOA, GŞS 78, 122-b1; BOA, GŞS 71, 82-b2; BOA, GŞS 78, 61-b1.

¹⁰⁷ BOA, GŞS 86, 253-b1. Bkz. "...Medine-i Ayıntab'da Akyol mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan Ömer bin Abdullah'ın sulbi sagir oğlu Ebubekir'in babalığı es-seyyid İsmail bin hacı Hüseyin nam kimesne talebiyle sagire-iyi mezbûre yevmi dört akçe nafaka ve kisve beha farz ve takdiri..".

¹⁰⁸ BOA, GŞS 55, 129-b3; BOA, GŞS 55, 21-b3; BOA, GŞS 93, 218-b2.

¹⁰⁹ BOA, GŞS 59, 293-b2.

¹¹⁰ BOA, GŞS 75, 184-b2.

¹¹¹ BOA, GŞS 90, 159-b1.

¹¹² BOA, GŞS 58, 85-b1; BOA, GŞS 117, 59-b2; BOA, GŞS 59, 279-b1; BOA, GŞS 117, 59-b2.

¹¹³ Şevket Topal, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukûkunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, VI/3, s.258-259. Bulûğ konusu hakkında bkz. Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 413-414.

çoğaltıldığını ifade ederek, malının çoğaltılan miktarını vasisinden talep etmiştir. Mahkeme de söz konusu miktarın Hatice'ye teslim edilmesi için vasisine tembihte bulunmuştur.¹¹⁴

Vasisi tarafından menfaatine aykırı harekette bulunulan çocuk, büyüyünce mahkemeye başvurarak hakkını almak için mücadele vermekte idi. Bu açıklamaya örnek ise şu şekilde verilebilir: Ayıntab'ın Kanalıcı mahallesinden Fatma binti Devlet Mehmed isimli kadın, Ali Beşe bin Hamza'ya dava açarak, babası Devlet Mehmed vefat ettiğinde Ali Beşe'nin vesayeten babasından kendisine kalan hissesini koruduğunu, ancak reşide ve baliğa olup malını talep ettiğinde ise Ali Beşe'nin çeşitli bahaneler öne sürerek yirmi beş kuruşunu vermediği gerekçesiyle haksızlığa uğradığını iddia edip hakkını talep etmiştir. Ali Beşe'nin kendisine yöneltilen iddiayı itiraf etmesi neticesinde Fatma'ya yirmi beş kuruş ödemesi için mahkeme tarafından Ali Beşe'ye tembihte bulunulmuştur.¹¹⁵

Kendi çocuğuna vasilik yapan anneler, genellikle küçük çocuğun geçim masrafı gerekçesiyle mahkemeye nafaka başvurusunda bulunup sonradan çocuğun malından ödenmek şartıyla takdir edilen nafaka miktarını mahkemeye kaydettirmekte idi. Bu genel durumun aksine çocuk büyüyünce kendisine ait tüm mal varlığını alıp küçükken vasisi tarafından kendisine harcanan masrafı geri ödemeye yanaşmadığı durumlarda anne ve çocuk arasında anlaşmazlık yaşanabilmekteydi. Böyle bir mevzunun yaşanması halinde ise arabulucular sayesinde belli bir miktar karşılığında anlaşma yoluna varıldığı bilinmektedir.¹¹⁶

Vasilerin, vesâyetlerinde bulunan çocukların mallarını korumanın yanında onların mevcut mallarından birtakım kazançlar sağladıkları da görülmektedir. Çocuğun zarara uğratılmaması için takip edilecek en faydalı yol ve yöntem vasilerin sorumluluğundaydı. Vasilik yapılan çocuğun bulûğa ermesiyle tüm hisselerinin, vasisinin arttırdığı kazançlarıyla birlikte o çocuğa verildiği kayıt altına alınır. Örneğin; Ayıntab'ın Hayek Müslüman mahallesinden Zemzem, vefat etmiş önceki kocasından olan evladı küçük Halil'e vasilik yaptığını ve çocuğuna babasından kalan malları yeni eşi Derviş'e verip malları işleterek kazanç sağladığını mahkemede ifade etmiştir. Ayrıca Zemzem, küçük Halil'in bulûğ çağına ermesiyle tüm mallarını kazançlarıyla birlikte kendisine teslim ettiğini, kocası Derviş'in üzerinde çocuğun hiçbir hakkının kalmadığını mahkemede belirtmiştir.¹¹⁷ Bu suretle vesayet altında bulunan çocuğun ileriki dönemlerde maddi konulara ilişkin olarak vasisinden herhangi bir hak talep etmesi ihtimalinin önüne geçilmek istenmiştir.

Çocuk reşit olma çağına gelince kendisine ait tüm mal varlığını vasisinden teslim aldığı dair mahkemeye beyanatta bulunurdu. Bu duruma benzer bir örnek de Ayıntab'ın Bostancı mahallesinde vuku bulmuştur. Şöyle ki, Abdullah, babası Bölük başı İbrahim Ağa vefat edince kendisinin küçük olmasından dolayı babasından kalan mallarını koruması için annesi Hatice'nin kendisine vasi tayin edildiğini, kendisi bulûğa erip reşit olunca, babasından kendisine kalan malları teslim aldığı dolayısıyla annesi Hatice ve babalığı Kasım'da herhangi bir alacağı kalmadığını mahkemeye kaydettirmiştir.¹¹⁸

Babası vefat eden küçük çocuklara genellikle annelerinin vasi tayin edildiği daha önce ifade edilmişti. Ancak bazen çocuğun annesinin kendisine uygun görülen bu vasilik görevini istememesine bağlı olarak çocuğa başka bir vasi tayin edildiğine dair kayıtlara da rastlanmaktadır. Örneğin, Ayıntab'ın Tarla-yı Atik mahallesinden vefat eden es-seyyid Ahmed Çelebi ibn el-hac Veli'nin küçük kızı şerîfe Emine'ye, annesi ve vasisi olan şerîfe Fatma binti el-hac Ebubekir

¹¹⁴ BOA, GŞS 57, 342-b2.

¹¹⁵ BOA, GŞS 75, 112-b1.

¹¹⁶ BOA, GŞS 75, 258-b1.

¹¹⁷ BOA, GŞS 73, 10-b2.

¹¹⁸ BOA, GŞS 90, 6-b2.

isimli hanımın kendisine verilen vasilik görevini istememesi üzerine küçük kıza erkek kardeşi esseyid Mehmed vasi tayin edilmiştir.¹¹⁹

İslâm hukukuna göre ölen kişinin mirasçıları arasında bir cenin yani henüz doğmamış bir çocuğun bulunması halinde hisselerin tespiti için ceninin erkek veya kız olması ihtimaline göre iki ayrı hesap yapıp cenin için en avantajlı duruma göre miras paylaşılır. Onun payı doğuma kadar bekletilmekteydi. Çocuk sağ doğduğu takdirde kendi payına düşeni almaktaydı. Fazla pay ayrıldığı anlaşılırsa artan kısım, ölü doğmuşsa ayrılan payın tamamı mirasçıları arasında paylaşılırdı.¹²⁰ Sicil kayıtlarından anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, çocukları koruma noktasında çok titiz davranarak anne karnındaki çocuklara dahi miras kalan malları güvence altına almak istemiştir. Mesela Ayıntab'ın Kızılcahisar köyünden hacı İbrahim'in vefat etmesi üzerine hamile eşi Fatma Hanım'ın karnındaki çocuğa intikal eden miras mallarının muhafazası için ceninin annesi Fatma Hanım kayyım tayin edilmiştir.¹²¹ Böylece henüz anne karnındayken ebeveyni ölen çocuğa kayyım tayin edilmek suretiyle dünyaya gelmemiş çocuğun bile mallarının korunmasına yönelik önlem alındığı açıkça görülmektedir.

Vasilerin yetim çocuklarla ilgili muamelelerini takip etmek ve bu hususta kendilerine yardımda bulunmak gayesiyle bazen mahkeme tarafından vasi nazırlarının atandığı da görülebilmekte idi.¹²² Örneğin, Ayıntab'ın Kürkcayan mahallesinden olup vefat eden Osman'ın küçük kızı Fatma'nın vasisi olan validesi Ümmügülüm hanımın vesayet işlerine yardım için bir nazır gerektiği belirtilerek küçük kıza amcası Mustafa bin Mehmed'in vasi nazırı tayin edildiği mahkemede kaydedilmiştir.¹²³ Bu belgede vasiye, "umur-ı vesâyete ianet" gerekçesiyle vasi nazırının tayin edildiği müşahede edilmektedir. Müslümanlar'da olduğu gibi gayrimüslim kesim içerisinde de küçük çocuklara vasi nazırının tayin edildiği görülmektedir.¹²⁴

Vasilik görevini yapan kişinin güvenilir ve dürüst olması gerekmekte idi. Vasinin ihaneti tespit edildiği takdirde vasilik görevi elinden alınıp azledilebilirdi. Bu konuyla ilgili bir sicil kaydında, söz konusu vasilik görevinde dürüstlüğü aykırı davranış sergileyen kişinin çocuğun annesi olması oldukça dikkat çekicidir. Ayıntab'ın Tarla-yı Atik mahallesinden vefat eden el-hac Mehmed ibn Mehmed'in küçük kızı Fatma'ya annesi Rukiye binti el-hac Ömer Efendi vasi tayin edilmiştir. Ancak vasi Rukiye'nin hıyaneti ortaya çıkınca vesayetinden mezbure Rukiyye azl ve ihrâc edilerek küçük kızın vasilğine amcası Mehmed Efendi tayin edilmiştir.¹²⁵

Babaları ve babalarının babaları dışındaki velileri tarafından velâyeten evlendirilen sagir ve sagireler¹²⁶, bulûğa eriştiklerinde muhayyerlik¹²⁷ haklarını usulünce kullanabilirlerdi. Bulûğa eren bir kız kocasından ayrılmak isterse, bulûğa erdiği anda şahitler huzurunda nikâhını feshettiğini beyan etmesi gerekmekte idi.¹²⁸ Sicil kayıtları incelendiğinde de, yetim çocukların bakımıyla yükümlü olanların küçük çocukları velâyetle evlendirme işlemini gerçekleştirdikleri

¹¹⁹ BOA, GŞS 86, 147-b1.

¹²⁰ Mustafa Uzunpostalcı, "Cenin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, TDVY, İstanbul 1993, s.369.

¹²¹ BOA, GŞS 59, 192-b2.

¹²² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt 5, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1988, s.116

¹²³ BOA, GŞS 59, 332-b2; BOA, GŞS 75, 150-b2.

¹²⁴ BOA, GŞS 75, 196-b1. Bkz. "...Medine-i Ayıntab'da Çukur mahallesi ahalisinden iken bundan akdem halike olan Maryem binti Yanes nam nasraniyenin sadriye sagire kızı Horimsimu'ya valdesi mesfûreden intikal eden mal-ı mevrûsunu hıfz vesâir tesviye-i umûrına bir vasi lazım olmağla sagirenin babası mersûm Menas'ın vasi nasb. Mersûm Menas'ın umûrına bir nazır nasb ve tayin olunmak lazım ve mühim olmağla sagirenin ceddesinin zevci Yusuf veled-i Agob nam zimminin nazır nasb ve tayini...". Ayrıca bkz. BOA, GŞS 69, 142-b2.

¹²⁵ BOA, GŞS 100, 172-b1; BOA, GŞS 100, 149-b2.

¹²⁶ Sagir: Bulûğa ermemiş, erginlik çağına gelmemiş çocuk. Bkz. Devellioğlu, "Sagîr", s.1063.

¹²⁷ Buradaki muhayyerlik kavramından kasıt bulûğ muhayyerliğidir. Bulûğ muhayyerliği, baba veya dede dışındaki bir velisi tarafından evlendirilen çocuğun bulûğ çağına ulaştığında evlilik akdini bozma hakkıdır. Bkz. Muhsin Koçak-Nihat Dalgın-Osman Şahin, *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020, s.163.

¹²⁸ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, s.51.

anlaşılmaktadır. Örneğin, Ayıntab'ın Kürkcuyan mahallesinden vefat eden Osman'ın küçük kızı Fatma'nın amcası ve velisi Mustafa bin Mehmed, küçük Fatma'yı küçük oğlu Mehmed'e yüz elli kuruş mehr-i muaccel ve yüz elli kuruş mehr-i müeccel ile velâyeten nikâhladığını ifade ederek Fatma'nın, oğlu Mehmed'in nikâhlı hanımı olduğunu mahkemeye kaydettirmiştir.¹²⁹ Çocuk bulûğa erişince bazen kendisine yapılan bu nikâhı kabul eder bazen de kendisine yapılan akdi feshederdi.¹³⁰ Şayet çocuk zaten kebire yani ergenliğe erişmiş ise kendisinden izinsiz babası dahi kızını evlendirebilme yetkisine sahip değildi.¹³¹

5.Terk Edilen ve Evlatlık Edinilen Çocukla

Arapça'da *tebenni* kelimesinin karşılığı olan evlat edinme¹³², başkasına ait bir çocuğu kendi çocuğu olarak kabul etme anlamına gelmektedir. İslam hukukunda evlat edinen kişi ve evlat edinilen çocuk arasında soy bağı, mahremiyet durumu ve miras hakkı oluşmaz.¹³³ Evlatlık ile evlat edinen arasında evlenme engelleri de oluşmaz.¹³⁴ Evlat edinilen çocuk, bakımı üstlenilmiş bir yabancıdır. Ancak yeni doğmuş bir bebeğin veya iki yaşına kadar bir çocuğun alınıp emzirilmesi durumunda emziren kadın bebeğin sütannesi olur. Dolayısıyla bu çocuğun süt emdiği aile bireyleriyle olan mahremiyeti ortadan kalkarak çocuğun bunlarla evlenmesi ebediyen haram kılınmıştır.¹³⁵ İslam dini; hukuki ve ahlaki sebeplerle evlat edinmenin geçerliliğini kabul etmeyerek bunun yerine yardıma muhtaç çocuklara maddi ve manevi her türlü yardımın yapılabileceğini uygun bulmuştur. Örneğin, bu çocuklar, büyütülüp evlendirilebilmekte; hibe, vasiyet gibi yollarla da onlara yardımda bulunulabilmektedir.¹³⁶ Böylece evlatlık çocuk, öz anne ve babasından nesep olarak ayrılmamış, miras ve mahremiyet sınırları aşılmamış olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'de de bir insanın hayatta kalmasına yardımcı olmanın çok değerli bir davranış olduğu açıkça ifade edilerek zor durumda kalan insanlara yardım etme konusunda teşvikte bulunulmuştur.¹³⁷

Terk edilmiş veya kaybolmuş bir şekilde bulunup anne babası bilinmeyen çocuklar ise lakît kelimesiyle ifade edilmiştir.¹³⁸ Hâkimin izni olmadan kimsesiz çocuğa yapılan harcamalar tahsil edilememekte idi.¹³⁹ Terk edilen çocuğu himayesine alan kimse çocuğa yapacağı masrafı karşılıksız yapabileceği gibi hâkime başvurup, izin almak suretiyle kendi malından yaptığı masrafları çocuk bulûğa eriştiğinde kendisine geri verilmesini talep edebilmekte idi. İzin almadan yapılan masraflar ise teberra yani bağış olarak sayılırdı.¹⁴⁰ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behcetü'l Fetâvâ adlı eserinin Kitabü'l Lakît bölümünde geçen hükme göre; mahkeme kararıyla borç olmak üzere lakît çocuğu kendi malıyla besleyen kişi, çocuk balığ olunca ona harcadığı masrafı alabilme hakkına sahipti.¹⁴¹

¹²⁹ BOA, GŞS 59, 332-b3; BOA, GŞS 59, 301-b1; BOA, GŞS 103, 156-b1; BOA, GŞS 69, 122-b2.

¹³⁰ BOA, GŞS 86, 213-b1; BOA, GŞS 69, 78-b3; BOA, GŞS 75, 255-b1.

¹³¹ BOA, GŞS 75, 237-b2.

¹³² Bkz. Devellioğlu, "Tebenni", s.1221.

¹³³ Mehmet Âkif Aydın, "Evlat Edinme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, TDVY, İstanbul 1995, s.527-528.

¹³⁴ Cın-Akgündüz, *Age*, s.538.

¹³⁵ İbrahim Acar, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nisan 2006, s.109.

¹³⁶ Nurettin Turgay, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evlat Edinme Meselesi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, Diyarbakır 2005, s.95.

¹³⁷ Kur'ân: Maide 32. Bkz. "Bir cana kıymaya ve yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur."

¹³⁸ Saffet Köse, "Lakît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, TDVY, Ankara 2003, s.68.

¹³⁹ Topal, *Agm*, s.269.

¹⁴⁰ Köse, *Agm*, s.69.

¹⁴¹ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, Behcetü'l Fetâvâ, s.213. Bkz. "Hind hamam kapısında bırakılmış bir yaşında bir oğlan bulup aldıktan sonra lakît üzerine deyn olmak üzere kadı emriyle bir müddet ol lakît oğlanı kendi

Osmanlı şer'iyeye sicillerinde evlatlık tabiri yerine tebenni kavramının kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁴² Kimsesiz çocuklara hayırsever kişiler tarafından "tebenni" olarak bakıldığı anlaşılmaktadır. Böylece kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar, tebenni olarak alındıkları ailelerin gözetiminde yetiştirilmiş olmaktadır. Ayıntab'ın Şehreküstü mahallesinden Fatma binti Ramazan isimli kadın mahkemede Mehmed bin Halil isimli küçük çocuğu camiden alıp tebenni (evlat) edindiğini belirterek, nafaka ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine mahkeme küçük çocuk için günlük üçer akçe nafaka takdir etmiştir.¹⁴³ Evlat edinen, evlatlığının sonradan elinden alınmasına karşı bir tedbir olmak üzere nafaka takdir ettirmekte böylece evlatlığının ailesi tarafından geri istenmesi durumunda yapmış olduğu masrafları güvence altına almak istemektedir. Zaman zaman çocuğa yapılan harcamalar Allah rızası için yerine getirilmekte ve karşılığında bir şey istenmemektedir. Bu durumda evlatlık için mahkemeye herhangi bir nafaka takdiri isteğinde bulunulmazdı.¹⁴⁴

Bazı vakalarda terk edilen çocukların daha bebeklikten çıkmadığı ve süt içmeye ihtiyaç duydukları için nafaka gereksinimlerine ek olarak "ücret-i reza" ifadesiyle süt masrafı da belirtilirdi. Ayıntab'ın Tarla-yı Atik mahallesinde oturan Hadice binti Mehmed isimli kadın Alay Beği Camii Şerifinin avlusuna tahminen bir yaşında olan Hasan isimli küçük çocuğun bırakıldığını belirtmiştir. Kendisinin küçük çocuğu terbiyesine alarak mahkemeden reza' yani süt masrafı ve nafaka talebinde bulunması üzerine günlük üç akçe takdir edilmiştir.¹⁴⁵

Osmanlı'da küçük çocuklar, cami haricinde mezarlığa da bırakılmakta idi. Terk edilen bu kimsesiz çocuklara, merhamet sahibi kişiler tarafından isim verilerek sahip çıkılmakta idi. Örneğin, Ayıntab'ın Şehreküstü mahallesinden Ayişe binti Ali isimli kadının mezarlıkta bulunduğu çocuğa Mehmed ismini vererek çocuğu sahiplendiği mahkemede kayıt altına alınmıştır.¹⁴⁶

İslâm hukukunda, lakîti yani buluntu çocuğun beslenip bakılması bazı durumlarda dini bir görev olarak görülmektedir. Bu uygulama hukukî neticelerden yoksun fiili bir evlatlık müessesesi şeklindedir.¹⁴⁷ Lâkiti bulan kişi, ona bakıp gözetme konusunda diğer kişilere göre daha çok hak sahibi olmasına rağmen çocuğu nesebi üzerine geçirerek evlat edinmesi veya nesebini zayıf etmesi caiz görülmemiştir. Böylece sadece kimsesiz çocuğun haklarının korunması ve topluma kazandırılması amaçlanmıştır.¹⁴⁸

Cami köşesine ya da mezarlığa bırakılan çocukların nafakası için mahkemeye başvurulduğunda genellikle çocuğun cinsiyeti, tahmini kaç yaşlarında olduğu ve çocuğa koyulan isim belirtilirken bazen de bunlara ek olarak çocuğa ait fiziki özellikler açıklanırdı. Örneğin, Ayıntab'ın Kılıçoğlubacağı mahallesinden Fatma binti Ebubekir isimli kadın, altı ay önce Akyol Mahallesindeki Müftü Camiine bırakılan küçük kızı li-ecli't-tebenni olarak aldığını ve küçük kız için nafaka talebinde bulunurken çocuğun açık kaşlı, ela gözlü vb. fiziki özelliklerini de belirttiğini öğrenmekteyiz.¹⁴⁹

malyıla kadr-i ma'ruf infak ve iksâ eylese ol oğlan baliğ oldukda Hind müddet-i mezbûrede nafaka ve kisvesine masrûfunu almağa kadir olur mu? El-cevab: Olur."

¹⁴² BOA, GŞS 86, 237-b4. Bkz. "...Medine-i Ayıntab'da Cevizlice mahallesi sükkânından Hacı Hasan bin Ahmed nam kimesne takrir-i kelam edib işbu tahminen iki yaşında Rabia binti Ahmed nam sagire bikes olub ağa camii şerife ilka etmeleriyle li-ecli tebenni ahz edüb nafaka ve kisve behaya eşedd-i ihtiyacı olmağla merkûmun talebiyle sagire-i mezbûreye yevmi üçer akçe nafaka ve kisve beha farz ve takdiri.."

¹⁴³ BOA, GŞS 57, 162-b1; BOA, GŞS 66, 215-b3; BOA, GŞS 71, 35-b1; BOA, GŞS 75, 239-b3; BOA, GŞS 75, 264-b3; BOA, GŞS 80, 42-b1; BOA, GŞS 80, 180-b1; BOA, GŞS 93, 387-b1; BOA, GŞS 100, 164-b2; BOA, GŞS 125, 139-b2; BOA, GŞS 75, s.239-b3.

¹⁴⁴ M. Âkif Aydın, "Evlat Edinme", s.528-529.

¹⁴⁵ BOA, GŞS 80, 42-b1.

¹⁴⁶ BOA, GŞS 90, 63-b2.

¹⁴⁷ Cin-Akgündüz, *Age*, s.538.

¹⁴⁸ Köse, *Agm*, s.68.

¹⁴⁹ BOA, GŞS 93, 268-b2.

Lakitlerin evlat edinilmesi dışında yetim veya öksüz çocukların da evlatlık alındığı durumlar mevcuttur. Annesini kaybettikten sonra babası tarafından bakımı yapılamayan çocuk, başka bir aileye evlatlık olarak verilebilmekte idi. Örneğin, Ayıntab'ın Kayser mahallesinden Fatma binti Molla İbrahim hatunun, Kürtinciyan mahallesinden monla Mehmed ibn el-hac Mustafa isimli kişinin bir buçuk yaşındaki kızı Hadice'yi li-ecli't-tebenni olarak aldığı mahkeme kayıtlarından öğrenmekteyiz.¹⁵⁰ Bu örnekte çocuğun annesinin vefat etmiş olduğu ile ilgili bir bilgi verilmesi de bir buçuk yaşındaki çocuğun babası tarafından evlatlık olarak başka bir kadına verilmesi çocuğun annesinin vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir zira bebek yaşta sayılabilecek çocuğun normal şartlarda annesinin yanında olması gerektiği ifade edilebilir.

Çocuğun babası tarafından gerekçe belirtilmeksizin başka bir aileye evlatlık verildiğine dair kayıtlar da mevcuttur.¹⁵¹ Evlatlık verilen çocukların yaşları incelendiğinde genelde bebek ve bebeklikten yeni çıkmış çocuklar olduğu dikkati çekmektedir. Zaten bir çocuğun en fazla bakıma ve korunmaya ihtiyaç duyduğu dönem de üç yaşına kadar olan zaman dilimidir. Fakat sicillerdeki bazı nafaka kayıtlarında çocukların söz konusu yaşın hayli üzerinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, evlatlık olarak alınmış çocuğun muhtemelen sonradan mahkemeye kaydedilmiş olmasıyla ilgilidir. Örneğin, Ayıntab'ın Ehli Cefa mahallesinden Hadice binti İbrahim isimli kadının aynı mahallede oturan Hızır bin Abdullah'ın tahminen sekiz yaşındaki kızı Meryem'i, babası Hızır'dan li-ecli't-tebenni olarak aldığı ve hala çocuğun kendi terbiyesinde olduğunu beyan ederek kızın nafaka ve kisve ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine günlük üçer akçe nafaka ve kisve beha farz ve takdir edilerek, küçük çocuğa harcanan miktar borç olarak kaydedilmiştir.¹⁵²

Bazı mahkeme kayıtlarında ise çocuğun evlatlık olarak nereden alındığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Örneğin, Ayıntab'ın Cabi mahallesinden Elife binti Mehmed isimli kadın Zeyneb binti Mustafa isimli küçük çocuğun li-ecli't-tebenni terbiyesinde olduğunu belirterek nafaka ihtiyacı olduğunu beyan etmesi üzerine mahkeme küçük çocuğa günlük üçer akçe takdir etmiştir.¹⁵³

Nitekim, tebenni uygulamasına dair verilere, küçük çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için talep edilen nafakayla ilgili mahkeme kayıtlarından ulaşabilmekteyiz. Çeşitli nedenlerle ebeveynlerin bakamadığı çocukların korunup kollanması ve onlara nafaka tahsis edilmesi durumu, Osmanlı'da tebenni uygulamasıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu tür kayıtlarda tebenni süresinin Vakt-i zafer¹⁵⁴ lede'z-zafer¹⁵⁵ gibi ifadelerle bulûğ çağıyla sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'da bir nevi koruyucu aile olma özelliği taşıyan tebenni uygulamasında çocuklar, öz ebeveyn çocuklarının sahip olduğu haklara malik olamamışlarsa da bu uygulama sayesinde kimsesiz ve bakıma muhtaç olan çocuklara sahip çıkılarak ihtiyaçları karşılanmıştır.

Sonuç

Aile birliğinin korunması toplumların geleceği için sağlıklı ve güçlü bireyler yetiştirmek açısından son derece önemlidir. Diğer Türk-İslâm devletleri gibi Osmanlı Devleti de Türk-İslâm hukuku uygulamalarını devam ettirerek hem ahlâki ve psikolojik açıdan sağlıklı çocukların yetişmesi konusuna hem de neslin devamını sağlamak bağlamında ciddi bir rol üstlenen aile kurumuna büyük önem vermiştir. Bununla birlikte aile birliğine sahip olmayan yetim, öksüz, terk edilmiş veya anne babası ayrılmış bir çocuğun yetiştirilmesi konusu devletin oldukça hassasiyet gösterdiği diğer bir mevzu olmuştur. Nitekim aile ortamından mahrum bir şekilde hayatına devam

¹⁵⁰ BOA, GŞS 87, 132-b2.

¹⁵¹ BOA, GŞS 55, 58-b2.

¹⁵² BOA, GŞS 93, 171-b1.

¹⁵³ BOA, GŞS 69, 188-b2; BOA, GŞS 100, 186-b2; BOA, GŞS 127, 115-b3; BOA, GŞS 75, 261-b1.

¹⁵⁴ BOA, GŞS 57, 162-b1; BOA, GŞS 80, 42-b1.

¹⁵⁵ BOA, GŞS 69, 188-b2.

etmek zorunda kalan çocukların savunmasız olarak çevrenin her türlü etkisine maruz kaldıkları yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla kendilerini dünyaya getiren anne babanın olmadığı bir ortamda yetişmek zorunda kalan çocukları her açıdan zorlu bir hayat yolculuğu beklemektedir. Osmanlı Devleti İslam hukuku çerçevesinde uyguladığı sosyal güvenlik tedbirleri sayesinde çeşitli sebeplerden ötürü aile mahrumiyeti yaşayan çocukları yasalarla güvence altına almıştır.

Ayıntab mahkeme kayıtlarından ulaşılan bilgiler ölçüsünde çocukların korunmasına yönelik mühim tedbirlerin alındığı sonucuna varılmıştır. Osmanlı Devleti'nde çocuğun anne ya da babasından birinin veya her ikisinin hayatta olmaması halinde ya da ebeveynlerin çeşitli nedenlerle anlaşmazlığa düşerek boşanmaları durumunda öncelikli olarak çocuğa kendi yakın akrabalarının yardımıyla sahip çıkılmıştır. Böylece çocuğun güvenli bir ortamda yetişmesi sağlanarak yaşadığı problemleri en hafif şekilde atlatmasına uygun bir zemin hazırlanmıştır. Bu kapsamda çocuk ilk etapta velâyet yahut vesâyet yetkisine sahip kişiler tarafından korunma altına alınmıştır. Velayet yetkisine sahip olanlar daha çok çocuğun bakımı ve korunması konularıyla ilgilenirken vesayet yetkisine sahip olanlar ise çocuğun mal varlığını çocuk reşit oluncaya kadar korumakla yükümlüydüler. Korunmaya muhtaç çocukların vasisine ek olarak bazen de vasinin yaptığı işleri takip amaçlı vasi nazırının atandığı görülmüştür. Oluşabilecek herhangi bir usulsüzlüğün önüne geçmek gayesiyle vasilerin çocuğun malıyla yaptığı her muamele mahkemede kayıt altına alınmıştır. Böylece çocuklara velâyet ve vesâyet edenlerin yaptıkları işler mahkemeler vasıtasıyla denetlenmiş, çocukların hem mallarına hem de şahıslarına yönelik oluşabilecek zararlar kanunlarla önlenmeye çalışılmıştır.

Anne ve babanın ayrılması neticesinde gündeme gelen diğer önemli konulardan biri hıdâne hakkıdır. Hıdâne uygulamasıyla belli bir yaşa kadar çocuğun şefkat ve sevgi ihtiyacının karşılanması da düşünülerek çocuğun hıdâne sorumluluğu öncelikle annesine, daha sonra ise gerekli şartları taşıyan anne tarafından bir kadına sırayla verilmiştir. Sahih neseb ve miras gibi konularda problem oluşturma tehlikesinden dolayı İslam hukukunda evlat edinme yasaklanmış olsa da nafaka talebiyle mahkemeye başvuranlar içerisinde “li ecli't-tebenni” (evlatlık) olarak alınan çocukların olduğu, sicil kayıtlarında tespit edilmiştir. Tebenni uygulaması çeşitli nedenlerle çocuğun ebeveyni tarafından başka bir aileye verilmek yoluyla ve cami avlusu, mezar, sokak ortası gibi yerlere terk edilen çocukları bulan kişiler tarafından sahip çıkılmak suretiyle olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti, velayet, vesayet, nafaka, hıdane ve tebenni gibi uygulamalar kapsamında, korunmaya muhtaç çocukların sosyal hayatta karşılaşılabileceği riskleri ortadan kaldırmaya çalışarak söz konusu çocukların şahsi menfaatlerinin koruyucusu olmuştur. Böylece, herhangi bir suiistimale mahal vermeden bakıma muhtaç çocukların hakları devlet tarafından himaye altına alınmış, yardıma muhtaç çocukları korumaya yönelik uygulamalarda, İslam hukuku hükümlerinin dışına çıkılmamıştır.

Kaynakça

A. Ana Kaynak ve Arşiv Kaynakları

1.Kur'ân-ı Kerîm

Bakara/83, 177, 215, 220, 227, 229, 230, 232, 236, 237, 233, 241, Beled/15, Duha/6, 9, En'am/41, 152, Enfal/41, Fecr/17, Gâfir /67, Hac /5, Haşr/7, İnsan/8, İsrâ/34, Maun/2, Meryem /12, 29, Nisa/2, 3, 6, 8, 10, 36, 127, Nur /31, 59, Talâk /1, 6

2.Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri (GŞS): GŞS 53, GŞS 55, GŞS 56, GŞS 57, GŞS 58, GŞS 59, GŞS 60, GŞS 64, GŞS 66, GŞS 69, GŞS 71, GŞS 72, GŞS 73, GŞS 75, GŞS 78, GŞS 80, GŞS 81, GŞS 82, GŞS 86, GŞS 87, GŞS 90, GŞS 93, GŞS 100, GŞS 103, GŞS 114, GŞS 117, GŞS 125, GŞS 127.

B. Araştırma Ve İnceleme Eserler

Acar, İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.7, Nisan 2006, s.99-110.

Araz, Yahya, *Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2000.
_____, "Erken Modern Osmanlı Toplumunda Evden Ayrı Düşmek: Gidenler ve Arkada Kalanlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplumsal Cinsiyet II*, Doğu Batı Yayınları, S.64, Ankara 2013, s.145-175.

Arı, Abdüsselam, "Yetim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 43, İstanbul 2013, s.501-503.

Atav, Nephân, (1955), "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.10, S.4, 1955, s.134-149.

Aydın, Mehmet Akif, "Evlat Edinme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.527-529.

_____, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2019.

_____, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.361-363.

_____, *Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018. Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 17, Türkiye

Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.467-471.

_____, "Vesâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.66-70.

_____, "Bulûğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 413-414.

Bay, Abdullah, "Osmanlı Toplumunda Koruyucu Aile Uygulaması", *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi Koruyucu Aile Olmak*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, 67-87.

Berki, Şakir, "Boşanma ve Ayrılık", *AÜHFD*, Cilt 32, S.1-4, 1975, s.135-154.

Biçer, Ayşe, *Fıkıh'taki Yaşlar ve Hükümlere Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C.5, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1988.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.
- _____, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Konya 1988.
- _____-Akgündüz, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2017.
- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.
- Erbay, Celal, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.282-285.
- _____, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara 1964.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif KILIÇ, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008.
- Franklin, Bob, *Çocuk Hakları*, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Güçlü, Sevinç, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, *Sosyoloji Dergisi*, Armağan Sayısı, 2016, s.1-22.
- Hökekleli, Hayati, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.361-363.
- İpşirli, Mehmet, “Avarız Vakfı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.109.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019.
- Karaca, Behset, *1501'de Hamid Sancağı Vakıfları*, T.C. Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Burdur 2014.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Cilt 1, Nesil Yayınları, İstanbul 1986.
- _____, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Cilt 2, Ensar Neşriyat İstanbul 2019.
- _____, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.
- Kaşıkçı, Osman, “Radâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.384-386.
- Kaya, Abdulkadir, “Niçin Koruyucu Aile Olmak Gerekir”, *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi Koruyucu Aile Olmak*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2014, s.183-189.
- Kaya, Ali, “17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008, ss.81-107.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlıda Vakıf Medeniyeti*, Kayıhan Yayınları İstanbul 2014.
- Kia, Mehrdad, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Çev: Özgür Özol, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.

- Koçak, Muhsin- Dalgın-, Nihat- Şahin, Osman, *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2020.
- Köse, Saffet, “Lakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.68-69.
- Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839-1876)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1998.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Kömen Yayınları, Ankara 1979.
- Özcan, Ruhi, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996.
- Öztürk, Hüseyin, *Kınalı-zâde Ali Çelebi’de Aile*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Peirce, Leslie, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Söylemez, Faruk, “Riştanzade Ömer Paşa’nın Besni’deki Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, S.40/2013, ss.87-98.
- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü’l-Fetâvâ*, Haz.: Süleyman Kaya-Betül Algın, Zeynep Trabzonlu-Asuman Erkan, Klasik Yayınları 2011.
- Topal, Şevket, “Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukûkunda Velâyet ve vesâyet Yetkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 6, S.3, 2006, s. 249-273.
- Turgay, Nurettin, “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Evlat Edinme Meselesi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Diyarbakır 2005, s.81-97.
- Uzunpostalcı, Mustafa, “Cenin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.369-370.
- Ünal, Mehmet, Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.
- _____, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012.
- _____, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2019.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlıda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *AÜİFD*, XLVIII, S.1, 2007, s.1-46.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, TDVY, İstanbul 2012, ss.479-486.
- Yörükoğlu, Atalay, *Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul 2007.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Tercüme Komisyon), Cilt IX, Risale Yayınları, İstanbul 1994.

Summary

The child is not only the most important element of the Turkish family structure but also a guarantee for the family and society. The importance of the family in the child's ability to continue her/his life as a social being cannot be overstated. The family nurtures not only the child's body but also her/his emotions. As a result of the family environment, the child, on the one hand, completes her/his mental and physical development in a healthy manner, while also gaining a sense of belonging within the family as a result of the emotional relationships she/he has established with his parents from an early age. By continuing Turkish-Islamic law practices, the Ottoman Empire, like other Turkish-Islamic states, placed special emphasis on the issue of raising morally and psychologically healthy children, as well as the family institution, which plays a critical role in ensuring the continuation of the generation. The problem of children in need of protection also arose when the order in the family was disrupted for various reasons, as an issue that may arise in the structure of the family-child relationship, a situation that surrounds the future of family members. Children who had to grow up in an environment without their biological parents are dragged into a much more difficult life without a doubt. Based on this sentence, many children in the Ottoman Empire who had to live apart from their parents for a variety of reasons were given legal protection.

The fact that studies on the place and importance of children in social life in the Ottoman Classical Period Social Structure were not at the desired level paved the way for us to investigate this issue using archive documents from the 18th century Ayıntab. In this way, it was hoped to contribute- at least partly- to the studies being conducted in the field of children in Ottoman society. So as to examine the social relations in the Ottoman Empire and the manifestation of Ottoman law on the rayah, these archival documents provide legally unique information about the rights of children in need of protection, as well as the operation of criminal law, property law, and the law of obligations thanks to the importance of religious court registers (court records). As a result, the data obtained from the Ayıntab religious court registers shaped the boundaries of our study significantly. In fact, the present article clarifies the social policies followed by the state so as to solve the material and moral problems faced by children in need of protection in the context of Ottoman law, as well as the measures to secure the future of such children, by utilizing data from the 18th century Ayıntab religious court registers.

To the extent that we can access information from the Ayıntab court records, it has been concluded that significant measures for the protection of children had been taken. In this context, child support and the right to "hidane" care were the first items on the agenda in the event of parental separation. The financial needs of the children were met by the father's alimony obligation to the children, and the right of "hidane" was intended to meet the need of the child for affection and love until a certain age. In the Ottoman State, which was shaped by Islamic law, while the father was given "hidane" of the child, including alimony and well-behavior, the mother was given sole responsibility for the child's care and upbringing. On the other hand, while the "hidane" period of the children was generally limited until the age of mental competence (above 7), meeting the alimony needs continued until the girl got married and until the boy came of age. The children's presence in the mother's womb or during the breastfeeding period during the separation process raises the issue of milk consumption and breastfeeding. When the examples in the court were examined, it was clear that after the separation, the father was held responsible for the alimony and, if any, the cost of milk. Another issue was the situation of children who had to continue their lives apart from their natural parents, resulting in the situation of being a stepchild. Because, if one of the parents of a young child dies or divorces, the new spouse of the parent becomes a stepfather or stepmother to the child as a result of the other's remarriage. It was observed that children who had a stepparent face a variety of material and moral challenges from time to time. The most obvious incident to which the stepchild was subjected, according to the court records we reviewed, was sexual abuse. Again, as a result of one of the parents leaving their home, the children who were deprived of family warmth were forced to deal with a variety of socioeconomic issues.

In the Ottoman Empire, if one or both of the mother or father of the child died, the youngster was termed an orphan or a half-orphan. The children in this condition were mostly cared after by their own close relatives. Among these relations, the individual with custody is held accountable for tasks such as childcare, monitoring, and protection. Furthermore, as evidenced by the documentation, the person in custody was able to arrange marriage for the child with this power. In addition to providing care and protection to children who were supported by relatives, the state provided guarantee for their financial rights. The material rights of a child in need of protection were protected by a guardian until the kid reached the age of majority, and occasionally with the guardian overseer for the purpose of following the guardian. To avoid any legal irregularities, the guardian overseers have recorded in court all types of transactions involving the child's property. In this way, the laws attempted to keep under control the damages that may occur to both the property and the persons. For example, if the guardian committed even the smallest misbehavior against the child, the guardian was dismissed and a new guardian was appointed. Hence, it is clear that the courts oversaw all types of acts and actions against children. Adoption is forbidden in Islamic law because it interferes with issues such as the protection of authentic ancestors and inheritance sharing. In the Ottoman State, which followed Islamic law, there was no full adoption practice. Despite an examination of the documents related to the alimony request, it is determined that the concept of "tebenni" or adoption, is used in the records for some of the children sought for alimony. Meeting the child's material and moral needs, which was regarded as a "tebenni" in Ottoman law, which was influenced by Islamic law, lasted until the age of adolescence. To put it another way, the practice of "tebenni" in the Ottoman State provided a kind of foster family for the child. As a result, efforts were made to eliminate the victimization of abandoned children or children in need of care while avoiding inequities in terms of lineage and inheritance.

It is understood that in the Ottoman State, practices aimed at protecting orphaned children did not go beyond Islamic law. As a result, the Ottoman State made legal provision for the protection of those unlucky children. To summarize; even though the protection of family unity in the Ottoman State was the desired social policy, raising the child in family warmth and in a safe environment was the only element that legally assumed the role of being the guardian of the child's interests in cases where it was not possible to protect the family unity. Indeed, it was attempted to prepare an environment suitable for the child to grow up in a safe environment, to overcome the concussion of negative developments in the lightest way possible, and to lead a healthy life mentally and physically as a result of the state's role.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1877

13 / 6